

SLOVENSKÁ

PRÍRUČKA

Túto príručku o zdravotnom znevýhodnení spracovalo Fórum pre ľudské práva v rámci projektu “Umožnenie zapojenia a prístupu k spravodlivosti obvineným osobám s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením a prístup k spravodlivosti” (ENABLE – 101056701 – JUST-2021-JACC). Cieľom projektu je podporiť prístup k spravodlivosti a spravodlivejšie trestné konanie pre obžalovaných s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením v 8 štátoch EÚ¹.

Autor

Adam Máčaj

Výskumný tím

Denisa Kramářová, Maroš Matiaško, Klára Procházková, Diana Repiščáková, Kristýna Šulková

Kontakt na Slovensku:

Fórum pro lidská práva, z. s.
www.forumhr.eu

Kontakt na projekt:

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre
Impact Hub, Milestone Institute
Budapest, Wesselényi utca 17.
1053 Budapest, Hungary
E-mail: validity@validity.ngo

Dátum publikácie

August, 2024

Grantové informácie

ENABLE – 101056701

¹ <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/>

Poďakovanie

Chceli by sme vyjadriť úprimnú vďaku všetkým medzinárodným a domácim partnerom, organizáciám a inštitúciám za spoluprácu a podporu pri príprave tejto príručky. Ďakujeme všetkým zúčastneným (členom národných pracovných skupín, panelu expertov a mnohým ďalším) za to, že sa podelili o svoje neoceniteľné postrehy, skúsenosti a odborné znalosti, osobné a profesionálne príbehy, úvahy, poznatky a odporúčania.

FORUM
Human Rights

VALIDITY

Co-funded by
the European Union

Spolufinancované Európskou úniou. Vyjadrené názory a stanoviská sú však len názormi autora (autorov) a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Európskej komisie. Európska únia ani orgán poskytujúci granty za ne nemôžu niesť zodpovednosť.

OBSAH

01	O PRÍRUČKE	6
	A. Úvod.....	7
	B. Pre koho je príručka určená?	9
	C. Ako používať túto príručku?	9
	D. Prehľad príručky.....	9
	E. Metodológia.....	10
	F. Hlavné definície a terminológia.....	10

02	PRÁVA OSÔB SO ZDRAVOTNÝM ZNEVÝHODNENÍM: MEDZINÁRODNÝ PRÁVNY RÁMEC A PRÁVNY RÁMEC EÚ	14
-----------	--	-----------

03	OSOBY S MENTÁLNYM A PSYCHOSOCIÁLNYM ZNEVÝHODNENÍM V SÚDNOM SYSTÉME	20
-----------	---	-----------

04	UPLATŇOVANIE PROCESNÝCH PRÁV OBŽALOVANÝCH S MENTÁLNYM A PSYCHOSOCIÁLNYM ZNEVÝHODNENÍM	25
	A. Právo na rovnakú účasť v trestnom konaní	26
	B. Právo na procesné úpravy.....	29
	B.1. Individuálne hodnotenie	29
	B.2. Poskytovanie procesných úprav.....	32
	C. Právo na informácie a komunikáciu v prístupných formátoch	36
	C.1. Právo na informácie v prístupných formátoch	36
	C.2. Právo na komunikáciu.....	37
	C.3. Právo na tlmočenie a preklad.....	38
	D. Právo na prístup k advokátovi a právnu pomoc	41
	D.1. Vyhodnocovanie informácií o práve na prístup k advokátovi	41
	D.2. Vyhodnocovanie informácií o práve na právnu pomoc.....	42
	E. Právo byť prítomný na súdnom konaní a právo na prezumpciu nevinu .	43

05	PRÍLOHY	46
	A. Schematický algoritmus posudzovania potrieb a poskytovania úprav počas celého trestného konania	47
	B. Porozumenie zdravotného znevýhodnenia: Príklady znevýhodnenia a možné úpravy	48
	C. Kontrolný zoznam pre pracovníkov trestného súdnictva pracujúcich s obvinenými s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením v trestnom konaní	53
	D. Kontakty.....	56
	E. Ďalšie informácie.....	57

"JEDINÉ, ČO MI POVEDALA,
BOLO - SOM VAŠA
PRÁVNIČKA. ČAKAL SOM, ŽE MI
POVIE AJ NIEČO VIAC, NO NIČ
INÉ MI NEPOVEDALA. (...) CELÉ
TO BOLA FRAŠKA, KEĎŽE
PRÁVNIČKA SO MNOU
NEHOVORILA."

ZDROJ

01

O PRÍRUČKE

A. Úvod

Bez ohľadu na to, či sú obeťami, svedkami alebo údajnými páchatelmi trestných činov, osoby s duševnými poruchami a rôznymi znevýhodneniami majú značné ťažkosti v prístupe k spravodlivosti a v kontakte s odborníkmi v oblasti trestného súdnictva: policajtmi, advokátmi, orgánmi prokuratúry a sudcami. Osoby so psychosociálnym a mentálnym znevýhodnením - najmä tie, ktoré sú umiestnené v ústavných zariadeniach² - zároveň čelia štyrikrát až desaťkrát vyššej pravdepodobnosti zneužívania (vrátane sexuálneho) ako ich rovesníci bez znevýhodnenia³, pričom musia čeliť vylúčeniu zo súdneho konania, ako aj porušovaniu ich práv na spravodlivý proces⁴. Zastarané zákony, ktoré neuznávajú ich právnu spôsobilosť a postavenie, zanedbávanie zisťovania zdravotného znevýhodnenia a neposkytnutie potrebnej podpory pri prístupe k informáciám a komunikácii, nedostatok procesných úprav, nedostatok prístupu k účinnému právnemu poradenstvu a prekážky v prístupe subjektov trestného súdnictva (STS), ich nedostatočná špecializácia, školenia⁵ patria medzi systémové výzvy, ktorým čelia osoby s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením, ktoré sa zúčastňujú na trestnom konaní v EÚ.⁶

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným znevýhodnením⁷ (CRPD), ktorý ratifikovala Európska únia⁸ a všetky jej členské štáty bez výhrad⁹, zároveň ukladá štátom významné povinnosti identifikovať a odstraňovať prekážky alebo bariéry a prijímať proaktívne systémové opatrenia na zabezpečenie toho, aby všetky osoby so zdravotným znevýhodnením mohli rovnako uplatňovať svoje právo na prístup k spravodlivosti. Napriek tomu, že príslušné smernice EÚ¹⁰ a právne rámce členských štátov uznávajú potrebu

² Amelink Q, Roozen S, Leistikow I, Weenink JW. Sexual abuse of people with intellectual disabilities in residential settings: a 3-year analysis of incidents reported to the Dutch Health and Youth Care Inspectorate. *BMJ Open*. 2021 Dec 6;11(12):e053317. doi: 10.1136/bmjopen-2021-053317. PMID: 34873008; PMCID: PMC8650479.

³ Disability Justice, 'Justice Denied: Abuse and Exploitation' <https://disabilityjustice.org/justice-denied/abuse-and-exploitation>.

⁴ Smith, T. (2023). *Autism and Criminal Justice. The Experience of Suspects, Defendants and Offenders in England and Wales*. Routledge.

⁵ Validity Foundation, [Fair Trial Denied: Defendants with Disabilities Face Inaccessible Justice in the EU](#), 2024

⁶ Ibid.

⁷ UN General Assembly, Convention on the Rights of Persons with Disabilities: resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/61/106, 24 January 2007, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2007/en/49751>.

⁸ Európska únia ratifikovala *CRPD* 23. decembra 2010.

⁹ Až na niektoré výnimky uvedené tu:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en

¹⁰ Smernica o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní (2010/64/EÚ); smernica o práve na informácie v trestnom konaní (2012/13/EÚ); smernica o práve na prístup k advokátovi v trestnom konaní (2013/48/EÚ); smernica o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinoty a o práve byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní (2016/343/EÚ); smernica o právnej pomoci pre podozrivé a obvinené osoby v trestnom

podpory prístupu k spravodlivosti pre osoby so sluchovým, zmyslovým alebo telesným znevýhodnením, právne predpisy sa nezaoberajú špecifickými potrebami a prekážkami osôb s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením¹¹. A to aj napriek tomu, že veľmi často sa rovnaký typ opatrení poskytuje počas celého trestného konania aj iným zraniteľným skupinám, ako sú maloleté osoby alebo ženy - obe domáceho alebo sexuálneho násillia.¹² V tých niekoľkých štátoch, ktoré zaviedli podporné mechanizmy, sa opatrenia vzťahujú len na osoby s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením, ktoré sa zúčastňujú na konaní ako obe, pričom ostatní účastníci zostávajú mimo.¹³ Existujú aj krajiny, ktoré pristúpili k regulácii niektorých z týchto životne dôležitých podporných mechanizmov a umožňujú *STS* využívať služby profesionála, ktorý posudzuje potreby účastníkov a vykonáva úlohy spojené s procesnými úpravami¹⁴ alebo používa procesné dokumenty napísané v prístupnom jazyku¹⁵.

Napriek týmto neúspechom vidíme, že mnohé *STS* zo všetkých hodnotených krajín naďalej poskytujú podporné opatrenia účastníkom trestného konania s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením vrátane obžalovaných. Napriek chýbajúcej legislatíve a potrebnej vnútroštátnej regulácie *STS* používajú prístupný jazyk alebo hovoria pomalším tempom, aby umožnili spracovanie informácií; spolupracujú tiež so špecializovanými mimovládnyimi organizáciami, aby posúdili potreby prispôsobenia a umožnili rodinným príslušníkom podporovať účastníkov s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením počas celého trestného konania.

Cieľom tejto príručky je informovať *STS* a ďalšie relevantné slovenské zainteresované strany o osvedčených postupoch na zabezpečenie účinnej účasti obvinených s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením v trestnom konaní. Zistenia sú výsledkom dôkladnej

konaní (2016/1919/EÚ); smernica o procesných zárukách pre deti podozrivé alebo obvinené v trestnom konaní (2016/800/EÚ).

¹¹ Napr. smernica 2010/64/EÚ o práve na tlmočenie a preklad zaručuje právo na tlmočníka cudzieho jazyka a pomoc pre osoby so sluchovým alebo rečovým znevýhodnením v trestnom konaní. Kognitívne bariéry - ťažkosti s pochopením postupov a poskytovaním služieb - sú vynechané. Podobne smernica 2012/13/EÚ o práve na informácie v trestnom konaní zabezpečuje obvineným so sluchovým alebo rečovým znevýhodnením prístup k informáciám o ich právach, obvineniach a spisových materiáloch. Ani v tejto smernici sa nevyžaduje, aby boli tieto informácie prístupné pre obžalovaných s kognitívnymi prekážkami.

¹² Napr. smernica 2010/64/EÚ o práve na tlmočenie a preklad zaručuje právo na tlmočníka cudzieho jazyka a pomoc pre osoby so sluchovým alebo rečovým znevýhodnením v trestnom konaní. Kognitívne bariéry - ťažkosti s pochopením postupov a poskytovaním služieb - sú vynechané. Podobne smernica 2012/13/EÚ o práve na informácie v trestnom konaní zabezpečuje obvineným so sluchovým alebo rečovým znevýhodnením prístup k informáciám o ich právach, obvineniach a spisových materiáloch. Ani v tejto smernici sa nevyžaduje, aby boli tieto informácie prístupné pre obžalovaných s kognitívnymi prekážkami.

¹³ Validity Foundation, [Fair Trial Denied: Defendants with Disabilities Face Inaccessible Justice in the EU](#), 2024.

¹⁴ Spain National Study, Enable project, April 2023, p.29.

¹⁵ Lithuania National study, Enable project, April 2023, p.9.

analýzy situácie v ôsmich krajinách EÚ vrátane Bulharska, Česka, Litvy, Portugalska, Rumunska, Slovenska, Slovinska a Španielska, pričom navrhované riešenia vychádzajú z príslušných medzinárodných a regionálnych štandardov a odrážajú osvedčené postupy zozbierané vo svete.

B. Pre koho je príručka určená?

Cieľovou skupinou tejto príručky sú sudcovia, prokurátori, advokáti, príslušníci orgánov činných v trestnom konaní a iní odborníci (v širšom zmysle nazývaní „*subjekty trestného súdnictva*“), ktorí pracujú na trestných veciach týkajúcich sa obžalovaných s mentálnym a/alebo psychosociálnym znevýhodnením. Hoci sa táto príručka zameriava na obžalovaných v trestnom súdnictve, zásady, normy a odporúčania v nej uvedené sa môžu vzťahovať aj na iných účastníkov trestného konania, ktorí majú skúsenosti s týmito druhmi znevýhodnenia, ako sú obeť a svedkovia, a to aj v širších súvislostiach vrátane občianskoprávných konaní.

C. Ako používať túto príručku?

Táto príručka má byť praktickou príručkou pre *STS* na Slovensku, pri ich práci na prípadoch týkajúcich sa osôb s mentálnym a/alebo psychosociálnym znevýhodnením, ktoré sa stretávajú s viacerými prekážkami - právnymi, týkajúcimi sa prostredia, informačnými, postojovými - a vyžadujú si dodatočnú podporu, aby mohli rovnocenne realizovať svoje právo na prístup k spravodlivosti.

Táto príručka ponúka *STS* niekoľko praktických nástrojov na riešenie každej z týchto systémových bariér s cieľom umožniť obžalovaným s mentálnym a/alebo psychosociálnym znevýhodnením rovnocennú účasť na konaní.

D. Prehľad príručky

Štruktúra tejto príručky je nasledovná:

Kapitola 2 - Práva osôb so zdravotným znevýhodnením: Medzinárodný právny rámec a právny rámec EÚ - poskytuje prehľad hlavných práv a záruk spravodlivého procesu, ktoré sa priznávajú obžalovaným so zdravotným znevýhodnením.

Kapitola 3 - Osoby s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením a súdny systém - poskytuje prehľad prekážok, ktorým čelia osoby so zdravotným znevýhodnením pri realizácii svojho práva na prístup k spravodlivosti.

Kapitola 4 - Uplatňovanie procesných práv obžalovaných so zdravotným znevýhodnením - identifikácia praktických nástrojov umožňujúcich obžalovaným s mentálnym a/alebo psychosociálnym znevýhodnením prekonať tieto prekážky vrátane identifikácie

zdravotného znevýhodnenia a potrieb podpory, poskytovania procesných úprav, prístupných informácií atď.

Kapitola 5 príručky obsahuje niekoľko príloh, ktorých cieľom je:

- ✓ vysvetliť obsah základných medzinárodných noriem v tejto oblasti (príloha 1)
- ✓ vysvetliť najčastejšie prekážky a úpravy, ktoré potrebujú ľudia s mentálnym znevýhodnením (príloha 2)
- ✓ ponúknuť odborníkom v oblasti trestného súdnictva sprievodcu krok za krokom na posúdenie potrieb a zabezpečenie prispôsobenia počas trestného konania (príloha 3)
- ✓ zdieľanie kontaktov na príslušné zdrojové organizácie vo vašej krajine, ktoré vás podporia pri uplatňovaní práva na prístup k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením (príloha 4)
- ✓ poskytnúť vám užitočné zdroje informácií na ďalšie čítanie (príloha 5).

E. Metodológia

Obsah tejto príručky vypracovalo Fórum pre ľudské práva na základe výsledkov národného výskumu prekážok obvinených s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením v prístupe k službám trestnej justície¹⁶, ktorý sa uskutočnil v rámci projektu ENABLE¹⁷. Prezentované informácie vrátane praktických odporúčaní boli získané na základe rozsiahlych konzultácií so zástupcami organizácií osôb so zdravotným znevýhodnením, skupinami sudcov, prokurátorov, advokátov a ďalších relevantných zainteresovaných strán, ktoré sa zúčastnili multidisciplinárnych stretnutí organizovaných Fórumom pre ľudské práva od marca do júna 2024. Opiera sa aj o intenzívny výskum uskutočnený v rámci Národného informačného dokumentu, ktorý zahŕňal sekundárny výskum a využíval aj rozhovory so *STS*, lekármi, organizáciami občianskej spoločnosti a osobami so zdravotným znevýhodnením, ktoré boli obvinené zo spáchania trestného činu. Prostredníctvom Národného informačného dokumentu boli následne identifikované hlavné výzvy a skúsenosti osôb na Slovensku, ktoré sa v tejto príručke približia.

F. Hlavné definície a terminológia

- **Spravodlivosť vs rovnosť** - Slová spravodlivosť (angl. equity) a rovnosť (angl. equality) sa často používajú zameniteľne, ale majú odlišný význam. Rovnosť znamená, že každý jednotlivec alebo skupina ľudí dostane rovnaké zdroje alebo príležitosti. Spravodlivosť

¹⁶ ENABLE Project, National Briefing Papers: <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/national-briefing-papers/>.

¹⁷ Celý názov projektu: Umožnenie zapojenia a prístupu k spravodlivosti obvineným osobám s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením a prístup k spravodlivosti (101056701 – ENABLE – JUST-2021-JACC). Viac informácií je prístupných tu: <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/>.

uznáva, že každý človek má iné okolnosti, a preto prideluje presne také zdroje a príležitosti, aké potrebuje na dosiahnutie rovnakého výsledku ako ostatní. Inými slovami, nejde o to, dať všetkým presne to isté. Ak by sme všetkým dali presne to isté a očakávali, že ich to urobí rovnakými, predpokladali by sme, že všetci začínajú na rovnakom mieste – a to môže byť veľmi nepresné, pretože všetci nie sú rovnakí.¹⁸

- **Prístup vs prístupnosť** - Prístup znamená príležitosť alebo právo niečo urobiť alebo vstúpiť na nejaké miesto. Napríklad, ak máte pracovný preukaz, máte prístup do svojich pracovných priestorov. Prístupnosť sa týka návrhu produktov, zariadení, služieb alebo prostredí tak, aby ich mohli používať všetci ľudia, vrátane informácií a komunikácií. Pre osoby so zdravotným znevýhodnením, napríklad, fyzická prístupnosť znamená vytvorenie prostredia bez prekážok, v ktorom sa môžu voľne pohybovať (myslite na systémové riešenia pre schody a ťažké dvere pre osoby používajúce invalidný vozík) alebo môžu samostatne a voľne pristupovať k informáciám (napríklad dostupnosť dokumentov v Braillovom písme alebo v ľahko čitateľnom formáte).¹⁹
- **Prostredníci / facilitátori** - Sú to „(...) osoby, ktoré podľa potreby spolupracujú s pracovníkmi justičného systému a osobami so zdravotným znevýhodnením, aby zabezpečili účinnú komunikáciu počas právnych konaní.“ Takíto prostredníci môžu „podporovať osoby so zdravotným znevýhodnením pri porozumení a informovanom rozhodovaní, pričom zabezpečujú, že veci sú vysvetlené a diskutované spôsobom, ktorému rozumejú, a že sú poskytnuté primerané úpravy a podpora.“²⁰
- **Právna spôsobilosť** – Právna spôsobilosť zahŕňa právnu subjektivitu (spôsobilosť mať práva a povinnosti) a spôsobilosť na právne úkony²¹. Spôsobilosť mať práva a povinnosti oprávňuje osobu na plnú ochranu jej práv právnym systémom. Spôsobilosť na právne úkony uznáva danú osobu ako subjekt, ktorý má právomoc vstupovať do transakcií a zakladať, meniť alebo rušiť právne vzťahy.
- **Osoba so zdravotným znevýhodnením** – Osoby so zdravotným znevýhodnením zahŕňajú tých, ktorí majú dlhodobé fyzické, mentálne, intelektuálne alebo zmyslové znevýhodnenia, ktoré v interakcii s rôznymi prekážkami môžu brániť ich plnej a účinnej účasti v spoločnosti na rovnakej úrovni s ostatnými²². Osoby so psychosociálnymi a

¹⁸ <https://www.internationalwomensday.com/Missions/18707/Equality-versus-Equity-What-s-the-difference-as-we-EmbraceEquity-for-IWD-2023-and-beyond>.

¹⁹ UN Disability Inclusive Language Guidelines:

<https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf>.

²⁰ International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities (2020), Glossary of Terms.

²¹ Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením. Všeobecný komentár č. 1, ods. 12,

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>.

²² CRPD, čl. 1.

intelektuálnymi znevýhodneniami sa vzťahujú na rôznorodé komunity, najmä tých, ktoré čelia porušovaniu ľudských práv na základe ich skutočného alebo vnímaného mentálneho znevýhodnenia. Tento vyvíjajúci sa koncept zahŕňa okrem iného ľudí, ktorí sa sami identifikujú ako osoby s neurologickými poruchami alebo poruchami učenia, alebo sú za takéto osoby považovaní, alebo sú ako takéto osoby liečení, vrátane vekovo podmienených a degeneratívnych znevýhodnení a podobne.

- **Procesné úpravy** - sa vzťahujú na všetky potrebné a primerané „úpravy a prispôsobenia v kontexte prístupu k spravodlivosti, ak sú v konkrétnom prípade potrebné na zabezpečenie účasti osôb so zdravotným znevýhodnením na rovnakej úrovni s ostatnými.“²³ Väčšina opatrení popísaných v tejto príručke predstavuje „procesné úpravy“.
- **Primerané úpravy** - predstavujú potrebné a vhodné úpravy a prispôsobenia, ktoré nepredstavujú neprimeranú alebo nadmernú záťaž, ak sú v konkrétnom prípade potrebné na to, aby sa osobám so zdravotným znevýhodnením zabezpečilo používanie alebo uplatňovanie všetkých ľudských práv a základných slobôd na rovnakom základe s ostatnými.“²⁴
- **Podporované rozhodovanie vs náhradné rozhodovanie** - Podporované rozhodovanie je model, ktorý zabezpečuje, že osobám so zdravotným znevýhodnením sa poskytuje celý rad možností podpory vrátane podpory ľudí, ktorým dôverujú (napr. rodina, priatelia, rovesníci, advokáti, právnici, tlmočníci, facilitátori / sprostredkovatelia), aby sa zvýšila ich schopnosť rozhodovať sa za seba. Naopak, náhradné rozhodovanie je model, ktorý deleguje právo rozhodovať v mene osôb so zdravotným znevýhodnením na iné osoby (najčastejšie je niekto ustanovený za „opatrovníka“ zo zákona). Tento druhý systém je rozšírený v právnych systémoch na celom svete, aj keď porušuje autonómiu a právnu spôsobilosť osôb so zdravotným znevýhodnením a porušuje Dohovor o právach osôb so zdravotným znevýhodnením.
- **Medicínsky model vs model ľudských práv v oblasti zdravotného znevýhodnenia** - medicínsky model zdravotného znevýhodnenia sa zameriava na zdravotný stav osoby, ktorý je chápaný ako priama príčina jej zdravotného znevýhodnenia; na druhej strane model ľudských práv sa zameriava na jednotlivca a jeho prirodzenú dôstojnosť, pričom uznáva, že sú to prekážky vytvorené spoločnosťou, ktoré bránia jednotlivcom so zdravotným znevýhodnením využívať ľudské práva na rovnakom základe, ako ich

²³ UN International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities (2020), https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf, str. 9.

²⁴ Článok 2 CRPD. Podrobnejšie informácie nájdete v prílohe 4.

využívajú ostatní.²⁵ Dohovor o právach osôb so zdravotným znevýhodnením prijíma model ľudských práv a definuje zdravotné znevýhodnenie ako vyvíjajúci sa koncept, ktorý „je výsledkom vzájomného pôsobenia medzi osobami so zdravotným znevýhodnením a prekážkami v prístupe a prostredí, ktoré im bránia v plnej a účinnej účasti na živote spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými.“²⁶

²⁵ Anna Lawson & Angharad E. Beckett (2021) The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis, *The International Journal of Human Rights*, 25:2, 348-379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533.

²⁶ Preambula CPRD, e).

02

PRÁVA OSÔB SO ZDRAVOTNÝM
ZNEVÝHODNENÍM:
MEDZINÁRODNÝ
PRÁVNY RÁMEC A PRÁVNY
RÁMEC EÚ

Záruky spravodlivého procesu sa osobám so zdravotným znevýhodnením poskytujú najmä prostredníctvom týchto nástrojov:

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným znevýhodnením (*CRPD / Dohovor*) sa považuje za kľúčový nástroj v medzinárodnom právnom rámci - podporuje rešpektovanie osôb so zdravotným znevýhodnením a zabezpečuje im plné a rovnaké využívanie ich ľudských práv a základných slobôd ako ostatným.²⁷

Slovensko ratifikovalo *CRPD* v roku 2010 a zaviazalo sa implementovať jeho ustanovenia bez jedinej výhrady týkajúcej sa podmienok náboru, prijímania a zamestnávania v ozbrojených silách, bezpečnostných agentúrach atď. Je dôležité poznamenať, že súčasťou *CRPD* sú aj jeho všeobecné komentáre, ktoré sú autoritatívnym výkladom Dohovoru vydaným Výborom pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením (Výbor)²⁸. Medzi najvýznamnejšie všeobecné komentáre (GC) k téme tejto príručky patria GC k článku 12 (Rovnosť pred zákonom)²⁹, článku 9 (Prístupnosť)³⁰, článku 19 (Právo na nezávislý život a začlenenie do spoločnosti)³¹, článku 5 (Rovnosť a nediskriminácia)³². *Výbor* a osobitný spravodajca pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením vydali aj dôležité usmernenia na implementáciu *CRPD* vrátane Usmernení k článku 14 o práve na slobodu a bezpečnosť osôb so zdravotným znevýhodnením³³, ako aj Medzinárodné zásady a usmernenia o prístupe k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením (*Medzinárodné zásady*)³⁴.

²⁷ *CRPD* a opčný protokol nadobudli účinnosť 3. mája 2008. Je to prvý komplexný dohovor o ľudských právach, ktorý môžu podpísať regionálne integračné organizácie. *CRPD* bol prijatý 13. decembra 2006 a otvorený na podpis 30. marca 2007. Dohovor podpísalo 82 signatárov, čo bol v deň jeho otvorenia najvyšší počet signatárov dohovoru OSN v histórii. „Dohovor o právach osôb so zdravotným znevýhodnením (*CRPD*)“. Dostupné [tu](#).

²⁸ Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením zriadený dohovorom (článok 34) monitoruje vykonávanie dohovoru zmluvnými štátmi. Výbor, ktorý dohliada na vykonávanie Dohovoru o právach osôb so zdravotným znevýhodnením, vydáva všeobecné komentáre a záverečné pripomienky k štátom, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru, týkajúce sa ich pokroku pri jeho vykonávaní.

²⁹ <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-1-article-12-equal-recognition-1>.

³⁰ <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-2-article-9-accessibility-0>.

³¹ <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no5-article-19-right-live>.

³² <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no6-equality-and-non-discrimination>.

³³ The *Guidelines on the right to liberty and security of persons with disabilities* are contained in the Annex to A/72/55, the Committee's Bi-Annual Report 2016.

³⁴ UN, Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disability, International Principle and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities (2020).

Najdôležitejšie záruky spravodlivého procesu zakotvené v CRPD a v Medzinárodných zásadách prístupu k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením sú tieto:

- Rovnosť pred zákonom (článok 12 CRPD)
- Prístup k spravodlivosti (článok 13 CRPD)
- Všetky osoby so zdravotným znevýhodnením majú právnu spôsobilosť, a preto nikomu nesmie byť odopretý prístup k spravodlivosti z dôvodu zdravotného znevýhodnenia (zásada 1)
- Osoby so zdravotným znevýhodnením vrátane detí so zdravotným znevýhodnením majú právo na primerané procesné úpravy (zásada 3)
- Osoby so zdravotným znevýhodnením majú právo na včasný a dostupný prístup k právnym oznámeniam a informáciám na rovnakej úrovni ako ostatní (zásada 4)
- Osoby so zdravotným znevýhodnením majú právo na všetky hmotnoprávne a procesnoprávne záruky uznané medzinárodným právom na rovnakom základe ako ostatné osoby a štáty musia poskytnúť potrebné úpravy na zaručenie riadneho procesu (zásada 5)
- Osoby so zdravotným znevýhodnením majú právo na bezplatnú alebo dostupnú právnu pomoc (zásada 6)
- Všetci pracovníci v súdnictve musia mať k dispozícii programy zvyšovania povedomia a odbornej prípravy zamerané na práva osôb so zdravotným znevýhodnením, najmä v súvislosti s prístupom k spravodlivosti (zásada 10)

Medzi najdôležitejšie záväzky uvedené v *CRPD*, ktoré Slovensko (a jeho príslušní zástupcovia) prijalo na zabezpečenie práva na spravodlivý proces, patria tieto:

- **zakázať akúkoľvek diskrimináciu** na základe zdravotného znevýhodnenia a **zaručiť** osobám so zdravotným znevýhodnením **rovnakú a účinnú právnu ochranu** pred diskrimináciou zo všetkých dôvodov³⁵
- **zabezpečiť, aby právo na súdne konanie** bolo uznané všetkým osobám so zdravotným znevýhodnením na všetkých úrovniach systému trestného súdnictva bez diskriminácie a aby sa na obmedzenie práva na právnu spôsobilosť³⁶ nepoužívali

³⁵ Podľa článku 2 CRPD diskriminácia na základe zdravotného znevýhodnenia predstavuje „(...) akékoľvek rozlišovanie, vylúčenie alebo obmedzenie na základe zdravotného znevýhodnenia, ktorého cieľom alebo dôsledkom je zhoršenie alebo znemožnenie uznania, užívania alebo uplatňovania všetkých ľudských práv a základných slobôd na rovnakom základe s ostatnými v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej, občianskej alebo akejkoľvek inej oblasti. Zahŕňa všetky formy diskriminácie vrátane odopretia primeraných úprav; (...)“.

³⁶ Ibid, International Principles, v odseku 1.2.c.

konštrukcie ako „kognitívna neschopnosť“ a „mentálna neschopnosť“³⁷, ktoré sa určujú napríklad na základe posúdenia funkčného alebo duševného stavu (ktoré sú bežné vo väčšine právnych systémov)

- poskytovať podporu potrebnú na to, aby osoby so zdravotným znevýhodnením mohli prijímať rozhodnutia, ktoré majú právne účinky.³⁸ Takéto **podporné opatrenia „musia rešpektovať práva, vôľu a preferencie týchto osôb** a nikdy by nemali znamenať náhradné rozhodovanie.“³⁹
- bezodkladne **identifikovať a rozpoznať prekážky** a vhodné **podporné opatrenia, ktoré umožnia účinnú účasť** podozrivej alebo obvinenej osoby v trestnom konaní prostredníctvom úvodného posúdenia, ktoré vykonajú policajti, orgány činné v trestnom konaní alebo justičné orgány, ako aj iné príslušné orgány vrátane nezávislých expertov⁴⁰
- prijať opatrenia na **zabezpečenie individualizovaných procesných úprav primeraných rodu a veku** podľa vôle a preferencií dotknutej osoby.⁴¹ Takéto prispôsobenia zahŕňajú všetky potrebné a primerané úpravy a prispôsobenia potrebné na to, aby mohli sami rozhodovať v konkrétnom prípade⁴², čo zahŕňa (1) prístup k sprostredkovateľom / pomocníkom (2) poskytnutie procesných úprav a (3) úpravy, prispôsobenie prostredia a komunikačnú podporu, aby sa zabezpečil prístup k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením⁴³. Prispôsobenia by mali byť organizované pred začatím konania a všetci účastníci by mali byť informovaní o ich dostupnosti počas celého súdneho konania⁴⁴. Okrem toho by mali byť k dispozícii aj v digitálnej forme. To je obzvlášť dôležité v kontexte pojednávania na diaľku a využívania videospojení.
- mať **prístup k právnym oznámeniam a informáciám včas a prístupným spôsobom** na rovnakom základe s ostatnými a aby informácie o justičných systémoch a

³⁷ Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením objasnil, že CRPD dôrazne odmieta uplatňovanie pojmov a noriem, ako sú „nespôsobilosť na súdne konanie“ a „obhajoba pre nepríčetnosť“, ako diskriminačné a porušujúce dohovor. Výbor preto vyzval na odstránenie všetkých takýchto noriem zo systémov trestného súdnictva v štátoch, ktoré sú zmluvnými stranami CRPD. Vyhlásenia o nespôsobilosti na súdne konanie alebo o nezodpovednosti či nespôsobilosti v systémoch trestného súdnictva sú nielen diskriminačné, ale vedú k zadržiavaniu osôb na základe ich znevýhodnenia, čo je v rozpore s článkom 14 CRPD.

³⁸ Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením. Všeobecný komentár č. 1, ods. 16

³⁹ Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením. Všeobecný komentár č. 1, ods. 17

⁴⁰ Odporúčanie Komisie z 27. novembra 2013 o procesných zárukách pre zraniteľné osoby podozrivé alebo obvinené v trestnom konaní, bod 6 odôvodnenia.

⁴¹ Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva, „Správa - Právo na prístup k spravodlivosti podľa článku 13 Dohovoru o právach osôb so zdravotným znevýhodnením“ (december 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

⁴² Svetová zdravotnícka organizácia, „Podporované rozhodovanie a predbežné plánovanie: WHO QualityRights Specialized training, 1. januára 2019, dostupné [tu](#).

⁴³ Medzinárodné zásady a usmernenia OSN o prístupe k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením, zásada 3.2.d

⁴⁴ Ibid, Zásada 3, Usmernenie 31, s. 15.

postupoch vrátane oznámení, ktoré si vyžadujú odpoveď alebo prijatie opatrenia, boli k dispozícii v prístupnom formáte (vrátane posunkovej reči a zvukových sprievodcov, poradenských a odporúčacích služieb na telefónnych linkách atď.), ktorý je kompatibilný aj s rôznymi formami augmentatívnej a alternatívnej komunikácie vrátane nízko a vysoko technologických.⁴⁵

- zabezpečiť, aby boli osoby **informované o svojich právach ústne alebo písomne, v prístupnom jazyku**, s prihliadnutím na všetky osobitné potreby a prekážky podozrivých/obvinených osôb s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením a aby mohli na požiadanie dostať informácie o svojich procesných právach v prístupnom formáte⁴⁶
- zabezpečiť, aby sa podozrivým alebo obvineným osobám, ktoré nehovoria jazykom trestného konania alebo mu nerozumejú, **poskytlo účinné, presné a nestranné tlmočenie**, a to tak receptívne (t. j. porozumieť tomu, čo osoby so zdravotným znevýhodnením hovoria), ako aj expresívne (t. j. mať zručnosti potrebné na spätné sprostredkovanie informácií týmto osobám)⁴⁷
- **poskytovať bezplatnú alebo cenovo dostupnú právnu pomoc**, ktorá je kompetentná a včasná. Taktiež, aby sa **právnicki osôb so zdravotným znevýhodnením** mohli rovnocenne zúčastňovať na každom súdnom konaní a plniť si svoje profesionálne povinnosti, **mali by mať k dispozícii procesné úpravy**, ako sú tlmočníci, asistenčné technológie a sprostredkovatelia / facilitátori, alebo zdroje potrebné na podporu efektívnej komunikácie s klientmi, svedkami a inými osobami so zdravotným znevýhodnením.
- zabezpečiť, aby podozrivé a obvinené osoby mali právo byť prítomné na súdnom konaní⁴⁸ a aby bolo riadne zaručené ich právo na prezumpciu nevinu⁴⁹
- zabezpečiť, aby v prípadoch obžalovaných s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením títo mali právnu spôsobilosť na rovnakom základe ako ostatní a aby ich rozhodnutia alebo názory neboli nahrádzané rozhodnutiami opatrovníkov alebo znalcov, ktorí skôr zabezpečujú podporované rozhodovanie.

⁴⁵ Článok 21 CRPD, Medzinárodné zásady a usmernenia OSN o prístupe k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením, zásada 4.

⁴⁶ Odporúčanie Komisie 2013/C-378/02 o procesných zárukách pre zraniteľné osoby podozrivé alebo obvinené v trestnom konaní, odd. 3 - Práva zraniteľných osôb, Právo na informácie.

⁴⁷ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ - články 1, 2, 4 a 5; CRPD, Medzinárodné zásady a usmernenia OSN o prístupe osôb so zdravotným znevýhodnením k spravodlivosti.

⁴⁸ Čl. 14 ods. 3 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach; čl. 8 ods. 2 smernice 2016/343/EÚ

⁴⁹ Smernica 2016/343/EÚ o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinu a o práve byť prítomný na konaní, čl. 3.

Väčšia časť týchto práv vrátane práva na informácie, práva na tlmočenie a preklad, práva na prístup k advokátovi a právnej pomoci je chránená aj v rámci Európskej únie príslušnými právnymi predpismi EÚ, ako sú smernice a odporúčania Európskej komisie⁵⁰.

Podľa Ústavy SR majú medzinárodné zmluvy o ľudských právach, ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom stanoveným zákonom, prednosť pred zákonmi SR. Medzi takto uprednostňované medzinárodné zmluvy patrí aj *CRPD*. Hoci v ústave nie je ustanovenie, ktoré by umožňovalo priamu aplikovateľnosť medzinárodných zmlúv, Ústavný súd ich (napr. Európsky dohovor o ľudských právach) pri rozhodovaní o prípadoch priamo využíva.

Podľa ust. § 2 ods. 2 Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z.) možno do ľudských práv zasahovať v prípadoch, ktoré pripúšťa zákon, len v nevyhnutnej miere na dosiahnutie účelu trestného konania a pri zachovaní dôstojnosti a súkromia jednotlivca. Podľa ods. 7 má každý právo, aby jeho vec bola spravodlivo a rýchlo prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti a tak, aby sa mohol vyjadriť k zhromaždeným dôkazom, ak Trestný poriadok neustanovuje inak. Podľa ods. 9 má každý, proti komu sa vedie trestné konanie, právo na obhajobu. Podľa ods. 18 sa trestné konanie koná ústne, s výnimkami stanovenými len zákonom. Výsluchy a vykonávanie dôkazov riadi súd, ale spravidla ponecháva výsluch obžalovaných, svedkov, poškodených atď. na stranách, a to najprv na strane, ktorá predvoláva vypočúvanú osobu.

⁵⁰ Odporúčanie o procesných zárukách pre zraniteľné osoby podozrivé alebo obvinené v trestnom konaní (2013),

Odporúčanie o procesných právach podozrivých a obvinených osôb vo vyšetrovacej väzbe a o materiálnych podmienkach väzby (2022).

03

OSOBY S MENTÁLNÝM A
PSYCHOSOCIÁLNYM
ZNEVÝHODNENÍM V SÚDNOU
SYSTÉME

Nedostatočná procesná úprava je jedným z najviditeľnejších a najzávažnejších nedostatkov trestného práva a trestného konania na Slovensku. Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením identifikoval nedostatok primeraných úprav a procesných prispôbení v právnej úprave a požadoval nielen legislatívne zmeny, ale aj školenia *STS*, orgánov činných v trestnom konaní atď.⁵¹

Existuje len veľmi málo usmernení pre *STS*, ponechávajúc na uvážení orgánov, kedy a akým spôsobom by sa mali prijať procesné opatrenia, a to s veľmi všeobecným právnym rámcom, bez poskytnutia osvedčených postupov alebo usmernení. Z hľadiska právnych predpisov sa prakticky všetky procesné opatrenia musia uskutočniť prostredníctvom využitia všeobecného procesného práva, napr. poskytnutím „primeraného vysvetlenia, ak je to potrebné“, alebo umožnením nahrávania výsluchu maloletej osoby, ak je to vzhľadom na okolnosti vhodné, najmä ak existujú pochybnosti o tom, či je osoba schopná pochopiť obsah výsluchu, s prihliadnutím na jej najlepší záujem. Väčšinu, ak nie všetky záujmy obžalovaných so zdravotným znevýhodnením, majú obvykle chrániť obhajcovia, ktorí podávajú návrhy v ich mene a zastupujú svojich klientov. V prípadoch obžalovaných s obmedzenou právnou spôsobilosťou je takéto zastúpenie dokonca povinné, ale nie je jasné, či sú advokáti, najmä ak nie sú zvolení z vlastného rozhodnutia, ale určení súdom, dostatočne vybavení nielen na to, aby uplatňovali právo spôsobom zohľadňujúcim zdravotné znevýhodnenie, ale dokonca komunikovali so svojimi klientmi a rozumeli im.

Zároveň sa poskytuje veľmi málo školení pre *STS* a iných odborníkov o tom, ako by mal vyzeráť prístup k obžalovaným so zdravotným znevýhodnením. Školenia sa v najlepšom prípade týkajú všeobecných otázok diskriminácie a nepomáhajú pri prekonávaní vedomostí o zdravotnom znevýhodnení, jeho vplyve na celkový účel trestného konania alebo najlepších postupov pri jeho vedení. Vo všeobecnosti si Slovensko v legislatíve a praxi zachováva medicínsky prístup k zdravotnému znevýhodneniu, neuznáva obžalovaných so zdravotným znevýhodnením ako jednotlivcov s plným súborom ľudských práv, skôr vníma zdravotné znevýhodnením ako poruchu, ktorú treba liečiť a zmierňovať.

Pokiaľ ide o právo byť prítomný na súdnom pojednávaní, právne predpisy nestanovujú pre obžalovaných výsluchy na diaľku a umožňujú len výpoveď svedka na diaľku. Súdne konanie v neprítomnosti je v zásade vyhradené pre „ušlých“, nie ako spôsob procesného vybavenia veci.

Okrem toho neexistuje takmer žiadny zber a zverejňovanie údajov týkajúcich sa trestných konaní alebo odsúdení osôb so zdravotným znevýhodnením, druhov zdravotného

⁵¹ CRPD/C/SVK/CO/1.

znevýhodnenia alebo iných údajov týkajúcich sa systému trestného súdnictva, ktoré sa týkajú osôb so zdravotným znevýhodnením.

Európska únia prijala viacero smerníc zameraných na posilnenie spravodlivého procesu v trestnom konaní, a hoci sa v tejto súvislosti venovala určitá pozornosť osobám so zdravotným znevýhodnením, Slovensko sa pri transpozícii smerníc zameralo výlučne na práva obetí so zdravotným znevýhodnením. Z tohto dôvodu, hoci legislatíva týkajúca sa obetí trestných činov obsahuje niektoré ustanovenia zohľadňujúce zdravotné znevýhodnenie, tieto majú len malý vplyv na práva obvinených so zdravotným znevýhodnením. Pokiaľ ide o Trestný poriadok, existujú zanedbateľné normy alebo ustanovenia zamerané na zdravotné znevýhodnenie, pokiaľ ide o procesné úpravy, okrem práv súvisiacich širšie s právom na spravodlivý proces, ako je napríklad bezplatné povinné právne zastúpenie.

Odňatie a obmedzenie právnej spôsobilosti (porušenie článku 12 CRPD) zostáva na Slovensku najčastejším dôvodom odopretia práva na spravodlivý proces a vylúčenia obžalovaných s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením z trestného konania z dôvodu „nespôsobilosti“ na právne úkony.⁵² Táto prax predstavuje porušenie ľudských práv so závažným negatívnym dopadom na obvinených, a to tak z hľadiska procesnej účasti, ako aj z hľadiska spravodlivých výsledkov trestného konania, čím sa vo všeobecnosti narúša účel trestného konania.⁵³ Pozbavenie spôsobilosti na právne úkony už nie je možné, ale osoby pozbavené spôsobilosti na právne úkony podľa starších právnych predpisov môžu byť naďalej zbavené spôsobilosti na právne úkony a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony môže byť naďalej uložené z dôvodu zdravotného znevýhodnenia. Hoci tieto okolnosti nemajú vplyv napr. na poskytovanie povinného právneho zastúpenia v trestnom konaní, existujú iné dôsledky, prečo sú tieto postupy škodlivé aj pre obvinených v trestnom konaní. Napríklad od osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony sa môže vyžadovať, aby konala prostredníctvom opatrovníka, osoby so zdravotným znevýhodnením môžu byť dokonca vylúčené z trestného konania a môže im byť uložené povinné ochranné liečenie (ktoré môže zahŕňať pozbavenie osobnej slobody). Ochranné liečenie môže byť nariadené ústavnou formou, ale okrem pravidelného preskúmavania dôvodov na jeho uloženie neexistuje žiadne opatrenie obmedzujúce jeho dĺžku, pokiaľ sa ochranné liečenie považuje za nevyhnutné.

⁵² National Briefing Paper on Slovakia, s. 29-31.

⁵³ Čo je vo väčšine právnych systémov ochrana osoby, spoločnosti a štátu pred trestnou činnosťou, ako aj ochrana osoby a spoločnosti pred protiprávnym konaním osôb v mocenských pozíciách pri ich činnosti súvisiacej s vyšetrovaním údajných alebo spáchaných trestných činov, aby každá osoba, ktorá spáchala trestný čin, bola potrestaná podľa svojej viny a aby žiadna nevinná osoba nebola trestne zodpovedná a odsúdená.

Slovensko zatiaľ nezaviedlo mechanizmy, ktoré by umožňovali identifikáciu osôb, ktoré potrebujú úpravy v trestnom konaní. Trestný poriadok výslovne uznáva práva osôb so zdravotným znevýhodnením len pokiaľ ide o obeť a poškodených v ust. § 2 ods. 21, v ktorom sa uvádza, že je potrebné zohľadniť osobnú situáciu a okamžité potreby obeť, jej vek, pohlavie, prípadné zdravotné znevýhodnenie a vyspelosť, pričom sa plne rešpektuje jej fyzická, duševná a morálna integrita. V trestnom zákone sa však vôbec neuvádza, ako identifikovať obžalovaného so zdravotným znevýhodnením. V praxi *STS* využívajú najmä informácie opatrovníkov obžalovaných a ustanovujú súdnych znalcov, ktorí majú za úlohu nielen identifikovať zdravotné znevýhodnenie, ale aj posúdiť duševný stav, úmysel obžalovaného a jeho spôsobilosť na právne úkony.⁵⁴ Tieto posudky môžu obžalovaní napadnúť a môže byť nariadená kontrola posudku iného súdneho znalca, pričom rozpory medzi oboma znalcami posúdi znalecký koncil v znaleckom ústave a vyjadrí sa k obom znaleckým posudkom.

Vyššie uvedené zistenia vyvolávajú vážne obavy o realizáciu práva na rovnocennú účasť na súdnych procesoch, o spravodlivosť výsledkov týchto procesov a o schopnosť účastníkov trestného súdnictva vykonávať svoje povinnosti s náležitou starostlivosťou, ktorá sa v týchto životne dôležitých záležitostiach vyžaduje. Nedostatočná špecializácia a odborná príprava v tejto oblasti sa bežne uvádza ako jedna z hlavných príčin nedostatočnej informovanosti účastníkov justície o zdravotnom znevýhodnení.

Medzisektorová diskriminácia

Osoby so zdravotným znevýhodnením na Slovensku čelia aj ďalším formám diskriminácie a vylúčenia, ktoré môžu brániť ich prístupu k spravodlivosti. Diskriminácia na základe zdravotného znevýhodnenia môže byť znásobená súčasnou diskrimináciou na základe iných identít alebo základov, ako je rod, etnický pôvod, náboženstvo, chudoba, sexuálna orientácia alebo občiansky status⁵⁵. Napríklad obžalovaní so zdravotným znevýhodnením zostávajú bez primeranej podpory zo strany štátu a uchylujú sa k získavaniu pomoci od mimovládnych organizácií, ako napríklad prípad obžalovaného so zdravotným

⁵⁴ National Briefing Paper on Slovakia, s. 57.

⁵⁵ Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva, „Správa - Právo na prístup k spravodlivosti podľa článku 13 Dohovoru o právach osôb so zdravotným znevýhodnením“ (december 2017), A/HRC/37/25, bod 16. Ako objasňuje CRPD vo svojom všeobecnom komentári č. 6: „[d]iskriminácia môže byť založená na jednej charakteristike, ako je zdravotné znevýhodnenie alebo pohlavie, alebo na viacerých a/alebo vzájomne sa prelínajúcich charakteristikách. K „prelínajúcej sa diskriminácii“ dochádza vtedy, keď je osoba so zdravotným znevýhodnením alebo osoba spojená so zdravotným znevýhodnením diskriminovaná v akejkoľvek forme na základe zdravotného znevýhodnenia v kombinácii s farbou pleti, pohlavím, jazykom, náboženstvom, etnickým pôvodom, pohlavím alebo iným postavením. Medzisektorová diskriminácia sa môže prejavovať ako priama alebo nepriama diskriminácia, odmietnutie primeraných úprav alebo obťažovanie.“ CRPD Všeobecný komentár č. 6, ods. 19.

znevýhodnením rómskeho pôvodu, ktorému pomohli občianske organizácie zamerané na boj proti diskriminácii Rómov⁵⁶.

⁵⁶ National Briefing Paper on Slovakia, s. 50.

04

UPLATŇOVANIE PROCESNÝCH
PRÁV OBŽALOVANÝCH S
MENTÁLNYM A
PSYCHOSOCIÁLNYM
ZNEVÝHODNENÍM

Táto kapitola sa bude zaoberať praktickým uplatňovaním procesných práv osôb so zdravotným znevýhodnením, pričom bude zahŕňať príslušné vnútroštátne právne predpisy, medzinárodné právo v oblasti ľudských práv a regionálne normy.

A. Právo na rovnakú účasť v trestnom konaní

Rovnaké uznanie pred zákonom a plná spôsobilosť na právne úkony je nevyhnutná na to, aby sa riadne zabezpečilo, že osoby so zdravotným znevýhodnením môžu plne uplatňovať svoje ľudské práva na rovnakom základe ako ostatní. Rovnaké uznanie pred zákonom si vyžaduje, aby orgány pri uplatňovaní práva nemohli diskriminovať osoby so zdravotným znevýhodnením. Nerovnosť v zaobchádzaní s osobami so zdravotným znevýhodnením však pretrváva nielen v praxi, ale aj s ohľadom na existujúcu legislatívu na Slovensku.

Z dôvodu mentálneho alebo psychosociálneho znevýhodnenia Slovensko stále umožňuje obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, hoci nie úplné pozbavenie spôsobilosti na právne úkony. Umožňuje obmedzenie z dôvodu "duševnej poruchy", ktorá nie je dočasná, a súdne konanie môžu iniciovať tretie osoby, nie dotknutá osoba, a to rodinný príslušník, poskytovateľ zdravotnej alebo sociálnej služby alebo ktokoľvek, kto má právny záujem. Konanie prebieha za účasti osoby, o ktorej obmedzení spôsobilosti na právne úkony sa rozhoduje, a za účasti znalcov.⁵⁷ Napriek tomu by nikomu nemal byť odopretý prístup k spravodlivosti z dôvodu zdravotného znevýhodnenia.⁵⁸ Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením odmietol názor, že zdravotné znevýhodnenie môže byť dôvodom na odopretie spôsobilosti na právne úkony a náhradné rozhodovanie, ktoré namiesto dotknutých osôb prijímajú opatrovníci.⁵⁹ Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony vytvára prekážky v prístupe k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením a vytvára výraznú stigmatizáciu, ktorá tieto osoby zbavuje rovnakého zaobchádzania pred zákonom.

Namiesto toho je potrebné na Slovensku zaviesť podporované rozhodovanie, v rámci ktorého môžu osoby so zdravotným znevýhodnením rozhodovať o svojich záležitostiach samy, hoci s primeranou pomocou rodinných príslušníkov a osôb, ktorým dôverujú, ale bez toho, aby tieto osoby rozhodovali v mene samotných osôb so zdravotným znevýhodnením. Takýto prístup je potrebné prijať aj v situáciách, keď osoby so zdravotným znevýhodnením rozhodujú v rámci trestného konania. Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením zistil porušenie čl. 12 CRPD v prípade, keď osoba so zdravotným znevýhodnením nemohla

⁵⁷ National Briefing Paper on Slovakia, s. 29-30.

⁵⁸ Medzinárodné zásady a usmernenia o prístupe k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením, zásada 1.

⁵⁹ Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením, Všeobecný komentár č. 1.

uplatniť svoju právnu spôsobilosť na priznanie nevinu, spochybniť dôkazy proti nej, určiť si obhajcu a napadnúť akékoľvek rozhodnutia. Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením v tomto prípade pripomenul, že štáty sú povinné uznať, že osoby so zdravotným znevýhodnením majú právnu spôsobilosť na rovnakom základe s ostatnými vo všetkých aspektoch života, a zabezpečiť osobám so zdravotným znevýhodnením prístup k podpore, ktorú môžu potrebovať pri uplatňovaní svojej právnej spôsobilosti.⁶⁰ Je nevyhnutné zdôrazniť, že tieto práva sa majú chrániť aj pokiaľ ide o osoby s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením.

Jednou zo základných prekážok plnej realizácie rovnosti pred zákonom je pojem duševnej nespôsobilosti alebo neschopnosti konať pred súdom. Hoci na Slovensku už nie je prípustné úplné pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, takéto osoby, ako aj osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony,⁶¹ môžu byť stále podozrivé zo spáchania trestných činov a v súvislosti s ich konaním môže byť začaté trestné konanie. V trestnom konaní je kľúčovou otázkou týkajúcou sa rovnakého postavenia pred zákonom obhajoba nepríčetnosti, ako je zakotvená v ust. § 23 Trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z. z.). V rámci obhajoby nepríčetnosti môže byť dôvodom na zastavenie trestného konania nedostatok kognitívnych schopností alebo nedostatok kontroly nad svojím konaním. V takýchto prípadoch sa však osobám so zdravotným znevýhodnením ukladá ochranné liečenie v súlade s ust. § 73 Trestného zákona. Takéto ochranné liečenie je v prípadoch chýbajúcej alebo zníženej rozpoznateľnosti alebo ovládania konania obvinených automatické. Ochranné liečenie môže mať formu ambulantnej starostlivosti, uloženie ochranného liečenia však môže zahŕňať aj pozbavenie osobnej slobody a nútenú ústavnú starostlivosť, a to potenciálne na neurčitú dobu.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným znevýhodnením odmietol obhajobu nepríčetnosti alebo nespôsobilosti na súdne konanie a zastáva názor, že takéto postupy diskriminujú osoby so zdravotným znevýhodnením, pretože nielenže vedú k neurčitým a neistým obdobiam nútenej ústavnej starostlivosti, ale chýbajú im aj základné záruky. V takýchto konaniach chýbajú práva na spravodlivý proces v rozsahu práv na spravodlivý proces, ktoré majú obžalovaní v trestnom konaní.

Aby sa zabezpečilo, že obžalovaní so zdravotným znevýhodnením nebudú zbavení rovnakého zaobchádzania a diskriminovaní, osoby s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením musia byť stále súdené v rámci bežného trestného konania na rovnakom základe s ostatnými a s rovnakými zárukami, hoci so špecifickými úpravami na zabezpečenie ich rovnakej účasti. Hoci je preto prispôsobenie postupov (pozri nižšie)

⁶⁰ Stanoviská prijaté Výborom podľa článku 5 opčného protokolu k oznámeniu č. 32/2015, 15. októbra 2019, bod 10.6.

⁶¹ Čo slovenská legislatíva stále umožňuje.

nevyhnutné na realizáciu plného prístupu obžalovaných so zdravotným znevýhodnením k spravodlivosti, postupy a záruky trestného konania nemožno úplne nahradiť zjednodušenými postupmi zameranými na umiestnenie obžalovaných so zdravotným znevýhodnením do psychiatrických zariadení bez záruk ľudských práv poskytovaných prostredníctvom trestného konania.

Pri zabezpečovaní úplnej rovnosti pred zákonom CRPD zavádza model inkluzívnej rovnosti, ktorý predstavuje zmenu paradigmy chápania rovnosti a nediskriminácie. Na riadne zabezpečenie týchto práv musia byť prítomné štyri aspekty: a) spravodlivý redistribučný rozmer na riešenie sociálno-ekonomického znevýhodnenia; b) rozmer uznania na boj proti stigmatizácii, stereotypom, predsudkom a násiliu a na uznanie dôstojnosti ľudských bytostí a ich vzájomného prepojenia; c) participatívny rozmer na potvrdenie sociálnej povahy ľudí ako členov sociálnych skupín a plného uznania ľudskosti prostredníctvom začlenenia do spoločnosti; a d) rozmer ústretovosti na vytvorenie priestoru pre odlišnosť ako vec ľudskej dôstojnosti.⁶² Realizáciou týchto štyroch rozmerov sa dosiahne rovnosť pred zákonom. Aj keď obeť so zdravotným znevýhodnením využívajú povinné individuálne posúdenie, ktoré sa musí opakovať, podľa čl. 3 ods. 7 zákona o obetiach, podobné postupy by sa mali *per analogiam* uplatňovať aj na situáciu obžalovaných so zdravotným znevýhodnením.

Odporúčania pre odborníkov v oblasti justície

1. Zabezpečiť oboznámenie sa s právnymi predpismi, ktoré sú v rozpore s Dohovorom o právach osôb so zdravotným znevýhodnením, a podľa možnosti na ne upozorniť.
2. Pri označovaní svedkov, obetí alebo obžalovaných so zdravotným znevýhodnením sa vyhýbajte používaniu deficitných výrazov a namiesto nich používajte výrazy uvedené v podkapitole 1.6 tejto príručky.
3. Uznať a prijať plnú spôsobilosť na právne úkony a právo obžalovaných so zdravotným znevýhodnením zúčastňovať sa na všetkých stupňoch konania na všetkých súdoch. To zahŕňa:
 - a) Poskytnúť osobám so zdravotným znevýhodnením podporu a úpravy potrebné na uplatnenie ich právnej spôsobilosti. Viac príkladov nájdete v podkapitole 4.4 nižšie.
 - b) Zabezpečiť, aby obžalovaní, ktorí boli v minulosti vyhlásení za nespôsobilých zúčastňovať sa na súdnych konaniach, mali právo podať odvolanie alebo sa inak domáhať obnovenia svojej spôsobilosti na právne úkony a mali prístup k procesným úpravám a podpore, ako aj k právnej pomoci pri účasti na súdnych konaniach.

⁶² Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením, Všeobecný komentár č. 6, ods. 11.

- c) Ak obžalovanému so zdravotným znevýhodnením chýba potrebný úmysel (mens rea) v bežnom zmysle tohto pojmu, malo by sa s ním zaobchádzať rovnako ako s akýmkoľvek iným obžalovaným, ktorému chýba úmysel.

Sľubná prax

Švédsko zrušilo obhajobu z dôvodu nepríčetnosti v roku 1965. Švédske právo uznáva mens rea (čo znamená úmysel alebo "zavinenie") ako prvok trestného činu, ale stanovuje, že duševný stav obžalovaného sa nesmie zohľadňovať pri určovaní viny. Naopak, duševné znevýhodnenie osoby sa môže zohľadniť pri vynášaní rozsudku.

Vo svojich pripomienkach adresovaných Belgicku Výbor pre práva osôb so zdravotným znevýhodnením odporučil zmeny zákonov, ktoré by zaručili, že osoby so zdravotným znevýhodnením "ktoré spáchali trestný čin... budú súdené v rámci bežného trestného konania na rovnakom základe s ostatnými a s rovnakými zárukami, hoci so špecifickými úpravami na zabezpečenie ich rovnocennej účasti v systéme trestného súdnictva". V roku 2009 vysoký komisár pre ľudské práva uviedol, že uznanie právnej spôsobilosti osôb so zdravotným znevýhodnením si vyžaduje nahradenie trestnoprávnej obhajoby založenej na "mentálnom alebo duševnom znevýhodnení" doktrínami "neutrálnymi voči znevýhodneniu".

V Portugalsku zákon zaručuje, že všetky osoby majú právnu spôsobilosť prostredníctvom systému "sprevádzanej dospeléj osoby", ktorý umožňuje, aby v prípade, že osoba nemôže vykonávať svoje práva, bolo možné požiadať súd o potrebné sprievodné opatrenia. O tieto opatrenia môže požiadať prokuratúra, samotné osoby a manžel/manželka alebo iný príbuzný so súhlasom osoby.

V Španielsku bola zákonom č. 8/2021 uznaná spôsobilosť na právne úkony pre všetky osoby so zdravotným znevýhodnením, opatrovníctvo bolo zrušené a súdne opatrenia na podporu osôb so zdravotným znevýhodnením sa prijímajú ako posledná možnosť. Španielska legislatíva tak prešla od systému nahrádzania rozhodovania k systému podpory pri rozhodovaní.

B. Právo na procesné úpravy

B.1. Individuálne hodnotenie

V trestnom konaní prichádza do kontaktu s osobami so zdravotným znevýhodnením veľké množstvo subjektov a odborníkov. Nie všetci z nich majú právne vzdelanie alebo skúsenosti s ochranou ľudských práv. Niektorí ďalší nemusia mať vedomosti o právach osôb so zdravotným znevýhodnením a prístupoch zohľadňujúcich potreby osôb so zdravotným

znevýhodnením. Ďalšia skupina odborníkov môže mať nedostatok potrebných zručností na komunikáciu a prácu s obžalovanými so zdravotným znevýhodnením. Všetky tieto skupiny potrebujú okrem potrebnej odbornej prípravy a pomoci vyškolených odborníkov aj potrebné znalosti na identifikáciu osôb so zdravotným znevýhodnením, keď sa s nimi stretnú v rámci trestného konania. Okrem toho je mimoriadne dôležité, aby títo odborníci po identifikácii obžalovaného so zdravotným znevýhodnením dokázali vhodne posúdiť prekážky, ktoré toto znevýhodnenie môže vytvárať, ako aj aby dokázali identifikovať potreby, ktoré obžalovaní so zdravotným znevýhodnením majú. Len tak sa môže systém trestného súdnictva riadne prispôbiť všetkým obžalovaným so zdravotným znevýhodnením, ktorí môžu byť obvinení z trestných činov.

Existujúce znevýhodnenie sa príliš často posudzuje len v rámci obhajoby pre nepríčetnosť a k záverom, ktoré sa majú urobiť, a k dôsledkom, ktoré sa majú zohľadniť, sa vyjadrujú len súdni znalci (väčšinou psychiatri). Na Slovensku by sa v každom prípade malo o posúdení bariér a potrieb uvažovať okamžite, ak je to možné, od prvého kontaktu podozrivých s políciou, akonáhle sa zistí, hoci aj neformálne, že podozrivý môže mať zdravotné znevýhodnenie, ktoré predstavuje bariéru, ktorú je potrebné kompenzovať úpravami. Takéto posúdenia by sa mali uskutočňovať pravidelne, aby sa posúdilo aj to, či sa potreby obvineného so zdravotným znevýhodnením v priebehu konania zmenili alebo vyvinuli. "Príslušné orgány by tiež mali mať možnosť požiadať nezávislého odborníka, aby preskúmal stupeň zraniteľnosti, potreby zraniteľnej osoby a primeranosť akýchkoľvek prijatých alebo plánovaných opatrení voči zraniteľnej osobe."⁶³ Posúdenie osôb so zdravotným znevýhodnením, ako už bolo uvedené, by však nemali posudzovať len súdni znalci v súvislosti s obhajobou nepríčetnosti alebo umiestnením do ústavu.

Odporúčania pre odborníkov v oblasti justície

1. Mal by sa vypracovať a zaviesť praktický mechanizmus na identifikáciu zdravotného znevýhodnenia a individuálnych potrieb a prekážok na začiatku konania (individuálne posúdenie), ktorý zabezpečí, že sa prijmú všetky potrebné opatrenia, aby osoba so zdravotným znevýhodnením mohla absolvovať trestné konanie na rovnakom základe.
 - a) K identifikácii, napríklad prostredníctvom individuálneho posúdenia, by malo dôjsť na začiatku trestného konania, na samom začiatku konania a pred akýmikoľvek úkonmi vykonanými v rámci trestného konania, napríklad pred policajným výsluchom.

⁶³ Odporúčanie Komisie 2013/C-378/02 o procesných zárukách pre zraniteľné osoby podozrivé alebo obvinené v trestnom konaní.

[Správna prax] V niektorých krajinách, ako napríklad v Spojenom kráľovstve a Španielsku, môžu toto posúdenie vykonať sprostredkovatelia. V Španielsku môžu sprostredkovateľov bezplatne poskytovať mimovládne organizácie, ako napríklad Plena Inclusion.⁶⁴ Keď majú príslušníci väznice podozrenie, že osoba má mentálne znevýhodnenie, kontaktujú Plena Inclusion, ktorá vykoná posúdenie a poskytne pomoc pri získaní úradného uznania.⁶⁵

- b) Policajné orgány a orgány činné v trestnom konaní, ako aj všetky ostatné subjekty justície alebo osoby zapojené do identifikácie zdravotného znevýhodnenia musia určiť, či má niekto zdravotné znevýhodnenie a súvisiace potreby, a poskytnúť pomoc, prispôbenie a podporu od začiatku konania. Títo aktéri by mali absolvovať primeranú odbornú prípravu na plnenie týchto povinností a mali by byť schopní identifikovať zdravotné znevýhodnenie už na začiatku.
 - c) Posudzovanie a komunikácia v tejto súvislosti by sa nemali používať na diagnostikovanie alebo identifikáciu zdravotného znevýhodnenia, ale skôr na získanie informácií potrebných na to, aby príslušný orgán po konzultácii s osobou so zdravotným znevýhodnením mohol určiť a rozhodnúť o poskytnutí procesných úprav.
2. Identifikovať a šíriť osvedčené postupy týkajúce sa identifikácie zdravotného znevýhodnenia a vypracovať vzdelávacie opatrenia zamerané na model ľudských práv v oblasti zdravotného znevýhodnenia a na to, aké úpravy by sa mali vykonať, aby sa osoby so zdravotným znevýhodnením mohli zúčastňovať na rovnakom základe.⁶⁶

[Dobrá prax] V Bulharsku súdy využívajú "posúdenie sociálneho fungovania osôb so zdravotným znevýhodnením a ich osobitných potrieb mimovládnyimi organizáciami".⁶⁷ Toto posúdenie je určené na používanie na všetkých súdoch, ktoré riešia prípady osôb so zdravotným znevýhodnením. Jeho cieľom je zvýšiť efektívnu účasť na súdnom konaní a zlepšiť ochranu práv a záujmov osoby.⁶⁸

⁶⁴ Spain National Paper, Podkapitola 3.1.2.2 / s. 20.

⁶⁵ Ibid. Section 3.2.1.1/ s. 30.

⁶⁶ Portugal National Paper

⁶⁷ Bulgaria national paper, ods. 3.2.6/ s. 31.

⁶⁸ Ibid.

3. Pri individuálnom posudzovaní zo strany justičných subjektov by mali byť zavedené pravidlá a záruky výmeny informácií.
4. Obvinený by mal byť zapojený do vypracovania individuálneho posúdenia, mal by ho dostať po dokončení a mal by mať právo sa k nemu vyjadriť, pričom by mal mať v prípade potreby komunikačnú a inú podporu.
5. Sudcovia a iní účastníci justície by mali overiť, či bolo individuálne posúdenie vykonané už na začiatku procesu.

B.2. Poskytovanie procesných úprav

Slovenské trestné právo spravidla nepredpokladá, že by obžalovaní potrebovali procesné úpravy. V súlade s tým existuje len veľmi málo výslovných ustanovení, ktoré by umožňovali alebo vyžadovali prijatie takýchto opatrení, alebo ktoré by načrtávali, ako by sa tieto opatrenia mali v praxi vykonávať. Napriek tomu by orgány mali postupovať v súlade s praxou uvedenou v tomto dokumente a využívať opatrenia, ktoré slovenské právo zakotvuje pre vedenie súdneho konania s maloletými, zraniteľnými obeťami alebo iné podobné procesné úpravy, ktoré možno *mutatis mutandis* uplatniť na konanie s obžalovanými so zdravotným znevýhodnením.

Odporúčania pre odborníkov v oblasti justície

1. Právo obvineného na spravodlivý proces na rovnakom základe s ostatnými musí byť rešpektované od prvého kontaktu s príslušníkmi orgánov činných v trestnom konaní a počas celého procesu prostredníctvom prístupu k procesným úpravám
 - a) Všetci aktéri justície musia zabezpečiť, aby boli osobám so zdravotným znevýhodnením k dispozícii úpravy, ktoré im umožnia účasť na každom konaní, a to od prvého kontaktu s orgánmi činnými v trestnom konaní až po všetky procesy. Ak to právne predpisy nevyklúčujú, procesné úpravy by sa mali využívať podobne ako v konaniach s inými zraniteľnými osobami, ako sú obeť alebo deti.
 - b) S osobami so zdravotným znevýhodnením by sa malo konzultovať o prekážkach, s ktorými sa stretávajú, a o potrebách prispôsobenia. Stačí, aby osoba oznámila, že má zdravotné znevýhodnenie, a orgány sú povinné prijať úplné rozhodnutie s prihliadnutím na jej názory.
 - c) V rámci systému trestného súdnictva by mali byť k dispozícii primerané podporné služby, aby sa zabezpečilo poskytovanie procesných úprav pre osoby so zdravotným znevýhodnením.

- i. Ak je potrebné identifikovať potreby procesných úprav, musí sa to urobiť na začiatku konania, čo najskôr.
 - ii. Príprava na procesné a iné úpravy v rámci pojednávania sa musí uskutočniť pred vypočúvaním / pojednávaním.
2. Všetci účastníci, vrátane obžalovaných so zdravotným znevýhodnením, by mali byť informovaní o svojich právach a dostupnosti procesných úprav počas celého konania.
 - a) Zabezpečte, aby boli obžalovaní informovaní o možnosti procesných úprav počas celého konania a vedeli, že o ne môžu kedykoľvek požiadať.
 - b) Požadovanie úprav by nemalo byť výlučne povinnosťou obžalovaného. Všetci aktéri justície majú aktívnu povinnosť iniciovať poskytnutie úprav.
3. Mal by sa vypracovať a zaviesť komplexný postup na rozpoznávanie, požadovanie, posudzovanie a poskytovanie individuálnej podpory osobám so zdravotným znevýhodnením.

[Dobrá prax] V Španielsku môže o procesné úpravy požiadať ktorákoľvek zo strán, prokurátor, sudca alebo samotná osoba so zdravotným znevýhodnením. Polícia o ne môže požiadať, keď ... s osobou so zdravotným znevýhodnením.

4. Vždy, keď sa osoba so zdravotným znevýhodnením, najmä s mentálnym a/alebo psychosociálnym znevýhodnením, ocitne v systéme trestného súdnictva, musia byť vypracované a uplatňované jasné a účinné postupy týkajúce sa procesných úprav.
 - a) Mala by byť schválená príručka o procesných úpravách pri výkone spravodlivosti, aby sa uľahčil prístup subjektov justície k osobám so zdravotným znevýhodnením.
 - b) Všetky príslušné subjekty musia spolupracovať na vytvorení jednotnejšieho a účinnejšieho rámca pre poskytovanie vhodných procesných úprav pre obžalovaných so zdravotným znevýhodnením. Je potrebná účinná koordinácia medzi zástupcami justície na štátnej, regionálnej a miestnej úrovni.
 - c) Advokátom osôb so zdravotným znevýhodnením by mali byť poskytnuté procesné úpravy, ako sú tlmočníci, asistenčné technológie a sprostredkovatelia/facilitátori, alebo zdroje potrebné na podporu efektívnej komunikácie s klientmi, svedkami a inými osobami so zdravotným znevýhodnením.
 - d) Všetky procesné úpravy by mali byť primerané rodu a veku.
5. Na pomoc pri komunikácii počas policajných výsluchov s osobou so zdravotným znevýhodnením podozrivou z trestného činu by mal byť prizvaný sprostredkovateľ.

6. Ako forma procesného prispôsobenia by sa mali obžalovaným so zdravotným znevýhodnením poskytnúť sprostredkovatelia/facilitátori vždy a všade, kde je to potrebné, aby sa umožnila jasná komunikácia medzi nimi a súdmi, zabezpečila bezpečná, spravodlivá a účinná účasť a poskytla možnosť plne sa zúčastniť na všetkých fázach konania.
 - a) Pre osoby so zdravotným znevýhodnením by mal byť k dispozícii dostatočný počet vyškolených sprostredkovateľov/facilitátorov od začiatku konania a vo všetkých fázach výkonu spravodlivosti.
 - b) Mala by sa zaviesť systematická odborná príprava o úlohe sprostredkovateľov/facilitátorov.
 - c) Využívanie sprostredkovateľov/facilitátorov by nemalo osobám so zdravotným znevýhodnením spôsobovať žiadne náklady. V opačnom prípade by to bolo diskriminačné.
 - d) Ak nie je k dispozícii dostatočný počet kvalifikovaných sprostredkovateľov/facilitátorov ustanovených súdom, súdy by mali spolupracovať so zainteresovanými stranami, ktoré poskytujú takúto podporu osobám so zdravotným znevýhodnením;
7. Od prvého kontaktu s úradmi by mali byť osoby so zdravotným znevýhodnením informované o svojom práve na sprievod podpornej osoby podľa vlastného výberu, ktorou môže byť aj rodinný príslušník.
 - a) Zabezpečte, aby dôveryhodná osoba mohla byť prítomná počas všetkých fáz konania.
 - b) Určite postup na stanovenie podpornej osoby a poskytnite primerané právne ustanovenia na úpravu tohto postupu.
 - c) Umožnite osobám so zdravotným znevýhodnením, aby si vybrali svoju podpornú osobu. Nepredpokladajte, že podpornou osobou bude nevyhnutne člen rodiny alebo že osoba so zdravotným znevýhodnením bude nevyhnutne chcieť využívať podpornú osobu.
 - d) Nenahrádzajte sprostredkovateľa/facilitátora podpornou osobou. Sprostredkovateľ a podporná osoba majú odlišné úlohy a v prípade potreby by mali byť obaja garantovaní vo všetkých fázach konania.
8. Mala by existovať možnosť osobného kontaktu s dôveryhodnou osobou. Kontakt len prostredníctvom telefonického hovoru nemusí byť pre niektoré osoby a okolnosti, napríklad pre osoby so zmyslovým znevýhodnením alebo nepočujúce osoby, vhodný. Ako aj sprístupniť služby služobných zvierat na podporu osôb so zdravotným znevýhodnením pri čakaní na súd alebo pri poskytovaní dôkazov⁶⁹.

⁶⁹ Podľa Príručky o prístupe osôb so zdravotným znevýhodnením (Disability Access Bench Book of the Judicial College of Victoria, Austrália) je asistenčné zviera zviera, ktoré je vycvičené na vykonávanie úloh alebo funkcií, ktoré pomáhajú osobe so zdravotným znevýhodnením zmierniť následky tohto znevýhodnenia. Patria sem zvieratá vycvičené na zdvíhanie vecí pre osoby s pohybovým znevýhodnením, zvieratá vycvičené na pomoc osobám, ktoré majú záchvaty, alebo na poskytovanie pohodlia zraniteľným svedkom pri čakaní na súd alebo pri poskytovaní svedectva zo vzdialeného zariadenia pre svedkov. Táto prax sa v súčasnosti využíva aj v USA a Spojenom kráľovstve.

9. Je potrebné zabezpečiť, aby v justičnom systéme existovali priestory vrátane čakární vždy dostatočne prispôsobené a prístupné pre osoby so zdravotným znevýhodnením - a aby zodpovedali špecifickým potrebám danej osoby.
 - a) Napríklad, ak je to potrebné, obmedzte vystavenie sa pôsobeniu iných osôb.⁷⁰
 - b) V prípade potreby zvážte prispôsobenie sedenia a polohy (napríklad právnicki sediaci na súde chrbtom k obžalovanému môžu potrebovať prispôsobenie).
 - c) Zabezpečte, aby kontakt s justičným systémom nebol zastrašujúci - napríklad odstráňte parochne alebo plášte na stretnutiach alebo uniformy policajtov, môže to byť užitočné, aby prostredie bolo menej formálne a zastrašujúce.
10. Jazyk je potrebné prispôsobiť individuálnym komunikačným potrebám.
 - a) Konkrétne je potrebné zohľadniť tieto skutočnosti: Rýchlosť a tón prednesu, úroveň slovnej zásoby, úroveň gramatiky, zložitosť otázok, schopnosť samostatného rozprávania, otázky týkajúce sa času, orientácie a vzdialenosti, úroveň gramotnosti.⁷¹
 - b) Dbajte na to, aby bolo tempo konania dobre nastavené - zabezpečte napríklad pomerne krátke zasadnutia, časté prestávky.⁷²

Systemové odporúčania

1. Súdne orgány by mali vypracovať a prijať pravidlá/usmernenia, ktoré uznávajú právo na procesné, veku a rodu primerané úpravy vrátane podpory, ktorá je potrebná na to, aby obžalovaní so zdravotným znevýhodnením mohli vykonávať svoju právnu spôsobilosť a účinne sa zúčastňovať na všetkých súdnych konaniach.
2. Subjekty v oblasti spravodlivosti a vnútroštátne orgány by mali úzko konzultovať s osobami so zdravotným znevýhodnením a ich zastupujúcimi organizáciami a aktívne ich zapájať do všetkých diskusií a rozhodovania o procesných úpravách.
3. Z dlhodobého hľadiska by sa do vnútroštátnych právnych predpisov a pravidiel platných pre súdy mali zahrnúť procesné úpravy - vrátane možnosti sprostredkovateľa alebo facilitátora - s cieľom zabezpečiť úplnú implementáciu CRPD v justičných systémoch.
4. Vypracovať popis pozície sprostredkovateľov/facilitátorov, ktorý by mohol obsahovať nasledovné: kto môže byť sprostredkovateľom, aké podmienky musia byť splnené, etický kódex, potreba zostať neutrálnou súčasťou procesu, sankcie.
5. Aj v prípade, že mimovládne organizácie poskytujú zdroje na zabezpečenie sprostredkovateľov v konaní, štát je povinný poskytnúť všetky zdroje (finančné,

⁷⁰ UK bench book.

⁷¹ Ibid s.6.

⁷² Justice Intermediary Starter Kit, Module 7 Accommodations, s.5.

ľudské a iné) pre sprostredkovateľov / facilitátorov a mal by túto zodpovednosť prevziať.

C. Právo na informácie a komunikáciu v prístupných formátoch

Keďže zdravotné znevýhodnenie sa prejavuje rôznymi spôsobmi, existuje široká škála rôznych úprav, ktoré môžu byť potrebné na sprístupnenie súdnych konaní osobám so zdravotným znevýhodnením. Prístupnosť ako zásada je v CRPD zakotvená ako samostatné právo, ktoré od štátov vyžaduje plnenie základných povinností, ktoré umožňujú plnohodnotnú účasť osôb so zdravotným znevýhodnením na živote v spoločnosti. Aj v prípade, že neexistujú konkrétne osoby, ktoré potrebujú individuálne procesné úpravy, štáty musia vytvoriť alebo zrekonštruovať zariadenia a infraštruktúru tak, aby bola zabezpečená aj fyzická prístupnosť.

Okrem primárneho aspektu fyzickej prístupnosti existujú situácie, ako sú prípady trestných konaní proti obžalovaným s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením, ktoré si vyžadujú rozšírenie opatrení určených na zabezpečenie prístupnosti nad rámec fyzického hľadiska bezbariérovej infraštruktúry. Tieto opatrenia môžu zahŕňať opatrenia zahŕňajúce odborníkov na komunikáciu a iných špecialistov, špecializované dokumenty a iné materiály, opatrenia využívajúce informačné technológie a špecializované vybavenie alebo zmeny v spôsobe, akým sa tradične vedú súdne konania.

C.1. Právo na informácie v prístupných formátoch

Obvinení s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením potrebujú prístupné formáty informácií a potrebujú široký rozsah informácií týkajúcich sa najrôznejších otázok, nielen pokiaľ ide o ich práva ako obvinených. Tieto informácie, aj keď vyplývajú zo striktného znenia zákona, ako je napríklad Trestný poriadok, sú často nepoužiteľné, ak sú obžalovaným so zdravotným znevýhodnením poskytované v technickom znení alebo doslovnou citáciou právnych predpisov. Informácie, ktoré musí dostať každý obžalovaný, musia byť prispôsobené potrebám konkrétnych zdravotných znevýhodnení a nahradenie technického jazyka, terminológie a zdĺhavých zákonných ustanovení by malo byť štandardným postupom pre obžalovaných so zdravotným znevýhodnením. Ust. § 34 ods. 5 Trestného poriadku, ktoré vyžaduje "primerané vysvetlenie, ak je to potrebné", by sa malo v praxi vykladať tak, že obvineným s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením je vždy potrebné podať ďalšie vysvetlenie, keďže štandardným postupom na Slovensku stále

zostáva podpisovanie písomného zoznamu práv obhajoby, ktoré sú zvyčajne jednoduchou citáciou zákonných ustanovení.⁷³

Okrem informácií o právach obvinených je potrebné obvineným so zdravotným znevýhodnením podrobnejšie vysvetliť aj rôzne iné aspekty trestného konania, ako napríklad informácie o ich povinnostiach, o tom, čo sa od osoby očakáva, aké úkony sa vykonávajú a ako konanie funguje, aké sú úlohy rôznych účastníkov trestného konania, čo môžu očakávať počas procesu alebo kde môžu získať pomoc pri pochopení procesu. Ak je to možné, mal by sa prijať ľahko čitateľný jazyk prispôsobený potrebám osôb s mentálnym alebo psychosociálnym znevýhodnením, ktorý by sa mal používať v úradných oznámeniach, napríklad v predvolaniach. Opísané metódy prístupnej komunikácie by sa mali vždy uplatňovať počas celého konania, od prvého kontaktu s políciou, ale nemôžu sa obmedziť len na prvotné poskytnutie informácií políciou a takáto prístupná komunikácia sa musí používať aj v ďalších konaniach.

C.2. Právo na komunikáciu

Komunikácia je kľúčovým právom v prístupe k spravodlivosti pre obžalovaných so zdravotným znevýhodnením, aby sa zabezpečilo, že každý môže pochopiť konanie a zúčastniť sa na ňom. Podľa čl. 4 CRPD sú štáty povinné uskutočňovať alebo podporovať výskum a vývoj a podporovať dostupnosť a používanie nových technológií vrátane informačných a komunikačných technológií, pomôcok na mobilitu, zariadení a asistenčných technológií vhodných pre osoby so zdravotným znevýhodnením, pričom uprednostňujú technológie za prijateľnú cenu.⁷⁴ Okrem tradičných písomných foriem prístupnej komunikácie, ako je Braillovo písmo, musia byť v trestnom konaní zakotvené komunikačné a podporné služby aj prostredníctvom odborníkov, ktorí uľahčujú komunikáciu s osobami so zdravotným znevýhodnením, ako sú zapisovatelia, tlmočníci posunkovej reči, hmatoví tlmočníci. Medzi ďalšie technické metódy komunikácie, ktoré treba zvážiť, patria systémy a zariadenia na asistované počúvanie, otvorené, skryté titulky a titulky v reálnom čase a dekodéry a zariadenia na skryté titulky, hlasové, textové a video telekomunikačné produkty, videotextové displeje, počítačom podporovaný prepis v reálnom čase, softvér na čítanie obrazovky, softvér na zväčšovanie a optické čítanie, opis videa a sekundárne zvukové programové zariadenia, ktoré zachytávajú zvukové kanály televíznych programov.

⁷³ National Briefing Paper on Slovakia, s. 58-59.

⁷⁴ Status of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), dostupné [tu](#).

C.3. Právo na tlmočenie a preklad

Tlmočenie a preklad je právo úzko spojené s prístupnou komunikáciou, hoci na Slovensku a v jeho Trestnom poriadku chýbajú akékoľvek ustanovenia týkajúce sa tlmočenia a prekladu v kontexte osôb so zdravotným znevýhodnením. Musí sa zabezpečiť uľahčenie účinnej úlohy osôb so zdravotným znevýhodnením ako priamych a nepriamych účastníkov súdneho procesu, najmä pre osoby so zrakovým alebo sluchovým znevýhodnením. Najmä pokiaľ ide o osoby so sluchovým alebo rečovým znevýhodnením, ako aj osoby, ktoré majú problémy s porozumením písaného textu, tlmočenie a preklad sú základom pre zabezpečenie prístupu týchto osôb k spravodlivosti. Podobné povinnosti zabezpečiť tlmočenie a preklad sa uplatňujú počas celého konania, podobne ako v prípade vyššie uvedeného práva na prístupné informácie a komunikáciu.

Odporúčania pre odborníkov v oblasti justície (právo na informácie v prístupných formátoch)

1. Každá osoba so zdravotným znevýhodnením má právo rozhodovať sa sama za seba a mala by mať prístup ku všetkým relevantným informáciám a podpore, ktoré sú na to potrebné, a to od prvého kontaktu s orgánmi činnými v trestnom konaní.
 - a) Informácie by sa mali poskytovať obžalovaným vo všetkých štádiách konania, okrem iného vo fáze pred začatím súdneho konania, počas súdneho konania a po skončení súdneho konania.
 - b) Informácie o existujúcich podporných zdrojoch a úpravách pre osoby so zdravotným znevýhodnením, ako aj o tom, ako k nim získať prístup a ako ich využívať, by mali byť dostupné a jasne oznámené osobám so zdravotným znevýhodnením.
 - c) Malo by sa zvážiť vymenovanie sprostredkovateľa/facilitátora, ktorý môže významne pomôcť pri komunikácii a zabezpečení toho, aby boli žalovanému odovzdané všetky relevantné informácie.
2. Polícia a ostatní pracovníci v oblasti spravodlivosti musia zabezpečiť, aby osoba so zdravotným znevýhodnením rozumela svojim právam a postupom.
3. Odborníci v oblasti justície musia zabezpečiť, aby sa obžalovaným so zdravotným znevýhodnením vo všetkých fázach konania poskytovali prístupné a zrozumiteľné informácie o ich právach,
 - a) vrátane práva nevypovedať proti sebe;
 - b) vrátane toho, čo sa stane v rámci akéhokoľvek súdneho konania,
 - c) pravidiel miest zadržania a
 - d) že sa môžu spoľahnúť na podporu organizácií, a to už pri prvom kontakte s justičným systémom.
4. Pri zdieľaní informácií s obvineným sa uistite, že sú mu poskytované spôsobom, ktorý je pre neho prístupný vzhľadom na jeho špecifické komunikačné potreby.

- a) Odborníci v oblasti justície by mali mať prístup k zoznamu konkrétnych nástrojov (nástroje z medzinárodných zásad) a k jasným usmerneniam a príkladom, ako ich používať.
- b) Ak je to potrebné, informácie by mali byť prezentované prístupným a zrozumiteľným spôsobom (napríklad letáky) - *viac príkladov nájdete v časti o komunikácii nižšie.*

Odporúčania pre pracovníkov v oblasti justície (právo na komunikáciu, tlmočenie a preklad)

1. Zabezpečte podporu komunikácie a prístupu k informáciám prostredníctvom sprostredkovateľov komunikácie.
2. Zabezpečte, aby všetky osoby poskytujúce komunikačnú podporu boli schopné účinne, presne a neustranne tlmočiť, a to tak receptívne (t. j. rozumieť tomu, čo hovoria osoby so zdravotným znevýhodnením), ako aj expresívne (t. j. mať zručnosti potrebné na spätné odovzdanie informácií týmto osobám), pričom musia používať potrebnú odbornú slovnú zásobu (napr. právnickú alebo lekársku) a rešpektovať odborné a etické normy;
3. Písomné informácie by mali byť k dispozícii v rôznych prístupných formátoch: Subjekty pôsobiace v oblasti spravodlivosti musia zabezpečiť vypracovanie a sprístupnenie ľahko čitateľných dokumentov
 - a) Zabezpečte, aby informácie o súdnych konaniach vrátane oznámení, ktoré si vyžadujú odpoveď alebo vykonanie úkonu (napr. predvolania, súdne príkazy, súdne príkazy, príkazy a rozsudky), boli poskytované v prístupnom formáte.⁷⁵
4. Zabezpečte primeranú odbornú prípravu o komunikačných nástrojoch a metódach pre všetkých pracovníkov v oblasti justície.
 - a) Zabezpečte prekonanie jazykovej bariéry prostredníctvom odbornej prípravy justičných subjektov.

[Osvedčený postup] Podľa austrálskej príručky o prístupe pre osoby so zdravotným znevýhodnením je jednoduchým spôsobom, ako sa vyhnúť tejto jazykovej bariére, vyhnúť sa používaniu právnej terminológie a namiesto toho používať konkrétny a zrozumiteľný jazyk. Sudcovia a právni zástupcovia by napríklad mali používať sloveso "dodržiavať" namiesto slovesa "vyhovieť". Sudcovia a právni zástupcovia by tiež mali

⁷⁵ Prístupné formáty zahŕňajú: Prístupné webové stránky, indukčné slučky, rádiové alebo infračervené systémy, skryté titulky, Braillovo písmo, Easy Read a jednoduchý jazyk, uľahčená komunikácia, zosilňovacie zariadenia a lupy na dokumenty.

*vysvetliť konkrétne pojmy a počas pojednávania skontrolovať, či obžalovaný rozumie významu konkrétnych slov.*⁷⁶

5. Vo všetkých štádiách konania zabezpečte, aby všetky súdne procesy poskytovali technickú a inú podporu potrebnú pre obžalovaných so zdravotným znevýhodnením, aby mohli používať akúkoľvek formu komunikácie potrebnú na ich plnohodnotnú účasť.⁷⁷ Patria sem napr.
 - a) Asistenčné systémy a zariadenia na počúvanie;
 - b) Otvorené titulky, skryté titulky a titulky v reálnom čase a dekodéry a zariadenia na skryté titulky;
 - c) Telekomunikačné produkty na báze hlasu, textu a videa;
 - d) Zobrazenie videotextu;
 - e) Počítačom podporovaná transkripcia v reálnom čase;
 - f) Softvér na čítanie obrazovky, softvér na zväčšovanie a optické čítačky;
 - g) Video popis a sekundárne zvukové programové zariadenia, ktoré preberajú zvukové kanály televíznych programov.
6. Poskytnite komunikačnú podporu, a to aj prostredníctvom tretích strán, napríklad:
 - a) Zapisovatelia;
 - b) Kvalifikovaní tlmočníci posunkového jazyka a ústneho tlmočenia;
 - c) Služby sprostredkovania komunikácie;
 - d) a hmatových tlmočníkov, ak je to potrebné.
7. Poskytnite pracovníkom v oblasti justície komunikačné nástroje, ktoré môžu používať pri komunikácii s osobami so zdravotným znevýhodnením. Napríklad:
 - a) Piktogramy prehliadača AAC⁷⁸ a príklad použitia.⁷⁹

⁷⁶ Australian Disability Access Bench Book, k dispozícii na stránke [Disability Access Bench Book \(judicialcollege.vic.edu.au\)](http://Disability Access Bench Book (judicialcollege.vic.edu.au)).

⁷⁷ Patria sem systémy a zariadenia na asistované počúvanie; otvorené, skryté a reálne titulky a dekodéry a zariadenia na skryté titulky; hlasové, textové a video telekomunikačné produkty; videotextové displeje; počítačom podporovaný prepis v reálnom čase; softvér na čítanie obrazovky, zväčšovacie softvér a optické čítačky; videopopis a sekundárne zvukové programové zariadenia, ktoré zachytávajú zvukové kanály televíznych programov.

⁷⁸ Webová stránka Aragónskeho centra augmentatívnej a alternatívnej komunikácie (ARASAAC) dostupná na adrese [Symboly AAC a zdieľané zdroje - ARASAAC; Augmentatívne a alternatívne komunikačné systémy \(AAC\) sú spôsoby vyjadrovania odlišné od hovorenej reči, ktorých cieľom je zvýšiť a/alebo kompenzovať ťažkosti v komunikácii a jazyku mnohých ľudí s znevýhodnením. Môžu sa napríklad používať na lepšiu komunikáciu s osobami s detskou mozgovou obrnou \(DMO\), mentálnym znevýhodnením, poruchami autistického spektra \(PAS\), neurologickými ochoreniami, ako je amyotrofická laterálna skleróza \(ALS\), skleróza multiplex \(SM\) alebo Parkinsonova choroba, svalové dystrofie, traumatické poranenia mozgu, afázie.](http://Symboly AAC a zdieľané zdroje - ARASAAC; Augmentatívne a alternatívne komunikačné systémy (AAC) sú spôsoby vyjadrovania odlišné od hovorenej reči, ktorých cieľom je zvýšiť a/alebo kompenzovať ťažkosti v komunikácii a jazyku mnohých ľudí s znevýhodnením. Môžu sa napríklad používať na lepšiu komunikáciu s osobami s detskou mozgovou obrnou (DMO), mentálnym znevýhodnením, poruchami autistického spektra (PAS), neurologickými ochoreniami, ako je amyotrofická laterálna skleróza (ALS), skleróza multiplex (SM) alebo Parkinsonova choroba, svalové dystrofie, traumatické poranenia mozgu, afázie.)

⁷⁹ OHCHR, Zabezpečenie spravodlivosti pre ľudí so zdravotným znevýhodnením - verzia EasyRead: Medzinárodné zásady a usmernenia týkajúce sa prístupu k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením, dostupné na stránke [ISL133 20 ER OSN Prístup k spravodlivosti \(ohchr.org\)](http://ISL133 20 ER OSN Prístup k spravodlivosti (ohchr.org)).

- b) Príklad "komunikačnej tabule"⁸⁰
- c) Ľahko čitateľné usmernenia⁸¹
- d) Ako napísať sociálny príbeh⁸² a príklad použitia.⁸³

D. Právo na prístup k advokátovi a právnu pomoc

D.1. Vyhodnocovanie informácií o práve na prístup k advokátovi

Ukázalo sa, že na Slovensku sú advokáti a obhajcovia často jedinými osobami, ktoré sú schopné zabezpečiť ochranu záujmov obvinených so zdravotným znevýhodnením, keďže sú ich klientmi a často aj samotní ostatní účastníci súdneho systému považujú obhajcov za jediné osoby zodpovedné za práva obvinených so zdravotným znevýhodnením.⁸⁴ Najmä z dôvodu absencie širšieho rámca zohľadňujúceho zdravotné znevýhodnenie je preto právo na prístup k obhajcovi základom ochrany práv obžalovaných so zdravotným znevýhodnením počas celého trestného konania. Obžalovaným so zdravotným znevýhodnením by sa preto malo pomáhať pri uplatňovaní ich práva poradiť sa s obhajcom a určiť si ho. Európsky súd pre ľudské práva rozhodol, že neposkytnutie právnej pomoci osobám so zdravotným znevýhodnením môže byť porušením ich práva na spravodlivý proces, ak majú problémy s pochopením súdneho konania, čo im bráni primerane zabezpečiť ochranu svojich záujmov.⁸⁵ Okrem toho sa často vyskytnú prípady, keď budú obhajcovia potrební *ex officio* a poskytovaní bezplatne (pozri ďalej).

Nedostatok vedomostí (od tých najtriviálnejších až po tie najšpecifickejšie) medzi právnikmi môže podstatne ovplyvniť osud osôb so zdravotným znevýhodnením vo všeobecnosti a najmä osud osôb s mentálnym a/alebo psychosociálnym znevýhodnením.

⁸⁰ Access Ability Australia (AAA), Komunikačná rada. Workshopy a stretnutia, dostupné na stránke [City-of-Mandurah-Workshops-and-Meetings-Communication-Board-V1.pdf](https://www.accessabilityaustralia.com/) ([accessabilityaustralia.com](https://www.accessabilityaustralia.com/)); Komunikačné rady využívajú symboly na zdieľanie nápadov, želaní, potrieb a myšlienok, čím pomáhajú jednotlivcom s komunikačnými problémami. Zvyčajne sa používajú u osôb s mentálnym znevýhodnením, autistickým spektrom, poruchami učenia, traumatickým poškodením mozgu, demenciou alebo hluchotou.

⁸¹ Mencap, Am I talking myself clear? Mencap's guidelines for accessible writing (2002), dostupné na stránke [guidelines for accessible writing.pdf](https://www.funding4sport.co.uk/guidelines-for-accessible-writing.pdf) ([funding4sport.co.uk](https://www.funding4sport.co.uk)); Môžu sa použiť napríklad pri komunikácii s ľuďmi s mentálnym znevýhodnením, poruchami učenia alebo autizmom.

⁸² Autism Services, Education, Resources and Training (ASERT) website, dostupná na adrese [Ako vytvoríť sociálny príbeh - PAAutism.org, ASERT Autism Resource Guide; Sociálne príbehy pomáhajú ľuďom reagovať na sociálne situácie, ktoré môžu byť náročné, ako napríklad vystúpenie na súde, zadržanie alebo zatknutie. Zvyčajne sa používajú na komunikáciu s ľuďmi s autistickým spektrom.](https://www.asert.org.au/)

⁸³ Access Ability Australia (AAA), The Capital. Social Story, k dispozícii na adrese [A-visit-to-The-Capital-Social-Story-V1.pdf](https://www.accessabilityaustralia.com/) ([accessabilityaustralia.com](https://www.accessabilityaustralia.com)).

⁸⁴ National Briefing Paper on Slovakia, s. 59.

⁸⁵ *Nenov v Bulgaria*, App no. 33738/02 (ECtHR 2009), bod 52.

Advokát má prvoradú zodpovednosť za zabezpečenie dodržiavania základných práv a slobôd svojho klienta a na zabezpečenie tejto schopnosti je potrebná rozsiahla odborná príprava. Odborná príprava advokátov zameraná na problematiku uvedenú v tejto príručke je preto nevyhnutná.

Prístup k obhajcovi musí byť obžalovaným so zdravotným znevýhodnením poskytnutý nielen v trestnom konaní, ale aj v každom ďalšom konaní, napríklad pri ukladaní alebo preskúmvaní ochranného liečenia alebo v iných druhoch súdnych konaní. S cieľom zabezpečiť prístup k obhajcovi sa musí považovať za nevyhnutnú a chránenú schopnosť osôb so zdravotným znevýhodnením zvoliť si obhajcu a poveriť ho obhajobou, a to aj v prípade, že osoby sú obmedzené v spôsobilosti na právne úkony.

D.2. Vyhodnocovanie informácií o práve na právnu pomoc

Na Slovensku je právna pomoc pre obžalovaných povinná a poskytuje sa automaticky len v prípade, že sú pozbavení alebo obmedzení v spôsobilosti na právne úkony. Keďže tieto situácie môžu vylúčiť mnohých iných obžalovaných so zdravotným znevýhodnením, takýmto obžalovaným môže byť právna pomoc poskytnutá len vtedy, ak preukážu, že nemajú prostriedky na zaplatenie vlastného obhajcu. V takýchto prípadoch by orgány činné v trestnom konaní a sudcovia mali starostlivo zvážiť, že osoby so zdravotným znevýhodnením vzhľadom na svoje špecifické sociálno-ekonomické postavenie často čelia ťažkostiam s úhradou životných nákladov, podobne ako obhajca, a môžu mať tiež problémy s verbalizáciou alebo preukázaním potreby bezplatnej právnej pomoci. Preto by sa malo dôkladne zvážiť poskytovanie právnej pomoci, pretože obžalovaní so zdravotným znevýhodnením môžu potrebovať právnu pomoc, aj keď túto potrebu sami nevyjadria.

Recommendations for justice professionals (Right to access to a lawyer)

1. Právo na prístup k advokátovi musí byť zaručené od prípravného konania, pred prvými úkonmi v trestnom konaní a počas celého súdneho konania.
 - a) Poskytnite obvineným so zdravotným znevýhodnením právo na právnu pomoc od prvého kontaktu s orgánmi činnými v trestnom konaní bez ohľadu na povahu trestného činu, z ktorého sú obvinení, a to za podmienok, ktoré nie sú menej priaznivé ako podmienky pre osoby bez zdravotného znevýhodnenia.
 - b) Informujte obžalovaných o ich práve na prístup k advokátovi.
 - c) Systém verejnej obhajoby by mal zabezpečiť rovnaký prístup k advokátom, ktorí poskytujú vysokokvalitné služby všetkým obvineným vrátane osôb so zdravotným znevýhodnením;
 - d) Vypracujte a pravidelne aktualizujte zoznam právnych zástupcov s odbornými znalosťami v oblasti zdravotného znevýhodnenia, ktorí sú

oboznámení s právami a požiadavkami na procesné úpravy osôb so zdravotným znevýhodnením;

- e) Sprístupnite právnikom procesné úpravy, ako sú tlmočníci, asistenčné technológie a sprostredkovatelia/facilitátori, alebo zdroje potrebné na získanie takýchto úprav, s cieľom podporiť účinnú komunikáciu s osobami so zdravotným znevýhodnením pri výkone ich pracovných povinností;
- f) V záujme zabezpečenia kvality práce advokátov a vytvorenia kontrolného mechanizmu zo strany národných advokátskych komôr by sa mal klásť dôraz aj na podpornú úlohu advokátov, ktorí by mali byť dostatočne aktívni, udržiavať osobný a dostatočne častý kontakt s klientmi.
- g) Poskytnite všetkým právnikom základné školenia o právach osôb so zdravotným znevýhodnením.
- h) Ak je osoba zadržaná, vrátane osoby, na ktorú sa vzťahuje forenzná väzba/bezpečnostné opatrenia, musí mať účinný prístup k právnikovi.

Odporúčania pre odborníkov v oblasti justície (právo na právnu pomoc)

1. Právna pomoc by sa mala poskytovať všetkým osobám, ktoré nemajú prostriedky na to, aby si mohli dovoliť právnu pomoc.
 - a) To je potrebné zohľadniť u všetkých osôb so zdravotným znevýhodnením, ktoré sa môžu častejšie ocitnúť v takejto situácii.
 - b) A musí byť zaručená už od predsúdnych fáz konania - pred prvými úkonmi v trestnom konaní - a počas celého súdneho konania.
2. Prítomnosť toho istého advokáta v každom štádiu konania je veľmi výhodná.
3. Vytvorenie zoznamu špecializovaných právnikov na zastupovanie osôb so zdravotným znevýhodnením.
4. Informovať osoby so zdravotným znevýhodnením o ich práve na právnu pomoc a iných možnostiach, ako je napríklad prístup k zastupovaniu prostredníctvom organizácií občianskej spoločnosti.
5. Malo by sa zabezpečiť úvodné školenie pre právnikov, ktorí by poskytovali právnu pomoc osobám so zdravotným znevýhodnením.
6. Ak je osoba zadržaná alebo ak existuje riziko, že súdne konanie povedie k jej zadržaniu, je obzvlášť naliehavo potrebné, aby mala účinný prístup k právnikovi a právnej pomoci.

E. Právo byť prítomný na súdnom konaní a právo na prezumpciu nevinny

V záujme zabezpečenia prístupu k spravodlivosti musia mať obžalovaní so zdravotným znevýhodnením možnosť byť prítomní na súdnom konaní, pričom musia mať k dispozícii

potrebné procesné úpravy, aby sa ho mohli účinne zúčastniť, a musí sa na nich vzťahovať prezumpcia nevinny. Na účinnú realizáciu práva byť prítomný na súdnom konaní je fyzická prístupnosť súdnych budov, bezbariérová infraštruktúra a podobné záležitosti, ako je uvedené vyššie, len jednou zo zložiek prístupu k spravodlivosti. Na účely zabezpečenia práva byť prítomný na vlastnom súdnom konaní je zároveň nevyhnutné, aby boli obžalovaní so zdravotným znevýhodnením informovaní o prebiehajúcom súdnom konaní, o čase a mieste, kde sa obžalovaní majú dostaviť na súd, a o tom, čo sa od nich očakáva. Súčasne je nevyhnutné, aby boli obžalovaní informovaní o dôsledkoch, ktoré vzniknú, ak sa nedostavia. V spojení s vyššie uvedeným právom na prístupnú komunikáciu musia byť tieto informácie obžalovaným so zdravotným znevýhodnením vždy poskytnuté v prístupnom formáte s prihliadnutím na ich špecifické znevýhodnenie.

V prípadoch, keď dochádza k osobitným odklonom od bežného trestného konania, je rovnako nevyhnutné zabezpečiť, aby obžalovaní so zdravotným znevýhodnením neboli zbavení svojho práva zúčastniť sa na súdnom konaní. Na Slovensku môže byť obžalovaný odsúdený trestným rozkazom (ust. § 353 a nasl. Trestného poriadku). V takýchto prípadoch môže byť odsúdenie a rozsudok vynesený bez pojednávania alebo úplného súdneho konania, bez prítomnosti obžalovaného. Preto je nevyhnutné, aby sa okrem všetkých formálnych a procesných požiadaviek týkajúcich sa trestných rozkazov a práva na spravodlivý proces prijali osobitné opatrenia na zabezpečenie dodržiavania práv obžalovaných so zdravotným znevýhodnením. V prvom rade, okrem doručenia trestného rozkazu obžalovanému, musí byť tento doručený v prístupnej forme, ktorej osoba so zdravotným znevýhodnením rozumie, ako sa opakovane uvádza vyššie. Po druhé, obžalovaní so zdravotným znevýhodnením musia byť opäť riadne informovaní o tom, čo sa od nich očakáva, ale aj o tom, aké sú ich procesné prostriedky nápravy, ako môžu podať odpor proti trestnému rozkazu, čo sa stane, ak tak urobia, a kde môžu získať pomoc, aby mohli podať odpor proti takémuto trestnému rozkazu.

Odporúčania pre odborníkov v oblasti justície

1. Zabezpečte, aby sa rešpektovalo právo obžalovaných so zdravotným znevýhodnením byť prítomný na súdnom konaní a osobne sa obhajovať.
 - a) Výnimky z práva byť prítomný na súdnom konaní sa vzťahujú aj na osoby so zdravotným znevýhodnením.
 - b) V prípade potreby zabezpečte, aby kontakt s justičným systémom nebol zastrašujúci vzhľadom na osobitné okolnosti vypočutia - napríklad odstránenie parochní alebo plášťov na zasadnutiach alebo uniforiem policajtov môže byť užitočné, aby prostredie nebolo také formálne a zastrašujúce.

2. Identifikujte a starostlivo zvážte, pre koho by mohlo byť vypočutie na diaľku (ne)vhodné, rešpektujte vôľu a preferencie osoby alebo sa usilujte o "najlepšiu interpretáciu vôľe a preferencií", ak ich osoba nemôže vyjadriť priamo.
 - a) Ak sa používajú výsluchy na diaľku, zabezpečte primeranú odbornú prípravu, IT nástroje a dobré internetové pripojenie pre pracovníkov justície a rovnako takýto prístup aj pre osoby so zdravotným znevýhodnením.
 - b) Zabezpečenie prístupu k procesným úpravám pri pojednávaniach na diaľku,
 - i. vrátane prípadnej účasti sprostredkovateľov,
 - ii. poskytovanie komunikačnej podpory aj pri pojednávaniach na diaľku, a to aj prostredníctvom tretích strán, napríklad: zapisovateľov, kvalifikovaných tlmočníkov posunkovej reči a ústneho tlmočenia, sprostredkovateľských služieb a hmatových tlmočníkov, ak je to potrebné.
 - c) Zabezpečte, aby počas pojednávania na diaľku bola úloha každej osoby, ktorá sa zúčastňuje na online pojednávaní, jasná pre všetkých vrátane obžalovaného so zdravotným znevýhodnením.
 - d) Dbajte na to, aby bolo tempo konania dobre nastavené - napríklad zabezpečte pomerne krátke zasadnutia a časté prestávky.
3. Zabezpečte, aby informácie poskytnuté obžalovaným so zdravotným znevýhodnením o tom, kedy, kde a ako sa môžu zúčastniť na súdnom konaní, boli prístupné pre osoby so zdravotným znevýhodnením, ako aj informácie o dôsledkoch neúčasti a o tom, čo sa od obžalovaného očakáva.
4. Zabezpečte, aby sa prístupné informácie poskytovali aj obžalovaným, ktorí boli odsúdení bez súdneho konania alebo pojednávania, aby poskytnuté informácie boli v prístupnom formáte pre osoby so zdravotným znevýhodnením a aby poskytovali informácie o všetkých dostupných opravných prostriedkoch proti takýmto rozhodnutiam.

05

PRÍLOHY

A. Schematický algoritmus posudzovania potrieb a poskytovania úprav počas celého trestného konania

Je dôležité pripraviť sa na pojednávanie vopred, aby sa zabezpečilo spravodlivé začlenenie osôb so zdravotným znevýhodnením do súdneho konania. Nižšie uvedený algoritmus načrtáva základné body, ktoré treba zvážiť, a zahŕňa metodické preskúmanie odborníkov, ako sú špecifické potreby obžalovaných a prekážky, ktorým môžu čeliť. Dodržiavaním týchto procesných krokov súdni úradníci a zamestnanci súdu významne prispievajú k odstraňovaniu bariér, podpore inklúzie a presadzovaniu základného práva na spravodlivosť pre všetkých bez ohľadu na ich stav.

Príprava prostredia:

1. Identifikujte požiadavky na prístupnosť medzi stranami zapojenými do právneho procesu.
2. Určite špecifické požiadavky a potrebnú podporu s ohľadom na fyzické, komunikačné, rodové a iné prekážky.

Zabezpečenie potrieb a prekážok v prístupnosti:

1. Získajte povolenia na používanie potrebného vybavenia vrátane zariadení asistenčných technológií.
2. Ak je to potrebné, pripravte a poskytnite dokumenty v prístupných formátoch (napríklad ľahko čitateľné, v Braillovom písme, s väčším písmom a zvukové).
3. Zabezpečte včasné doručenie dokumentov na dostatočné preskúmanie stranami.

Praktické zváženia:

1. Posúďte dostupnosť psychologickéj podpory, obhajcov a dôveryhodných osôb. V prípade potreby zabezpečte tlmočníkov, stanovte komunikačné metódy na označenie prestávok alebo spoločných odpovedí.
2. Potvrďte prístup k právnemu poradenstvu.
3. Posúďte vhodnosť času vypočutia, zväžte dodatočné časové požiadavky na zabezpečenie pochopenia a prestávok obžalovaného so zdravotným znevýhodnením.

Ďalšie zváženia:

1. Ak je to možné, pred prvým pojednávaním vykonajte prehliadku súdnej siene pre osoby so zdravotným znevýhodnením.
2. Prispôbte usporiadanie súdnej siene používateľom invalidných vozíkov alebo iných pomôcok na pohyb.
3. Posúďte potrebu úpravy komunikácie na základe zdravotného znevýhodnenia alebo stupňa gramotnosti.
4. Posúďte potrebu asistenčných/podporných zvierat, ako aj komfortných predmetov pri podávaní svedectiev alebo na súde.

B. Porozumenie zdravotného znevýhodnenia: Príklady znevýhodnenia a možné úpravy

Samotný *CRPD* opisuje zdravotné znevýhodnenie ako „vyvíjajúci sa koncept“ a okrem iného uvádza, že medzi osoby so zdravotným znevýhodnením patria „osoby s dlhodobým telesným, mentálnym, duševným alebo zmyslovým znevýhodnením, ktoré v interakcii s rôznymi prekážkami môže brániť ich plnému a účinnému zapojeniu do spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými“.⁸⁶

V tejto prílohe je uvedený zoznam zdravotných znevýhodnení, ktoré môžu predstavovať zdravotné znevýhodnenie v konkrétnom prípade a v konkrétnom kontexte. Nemal by sa vnímať ako výlučný ani normatívny zoznam zdravotných znevýhodnení. Jeho cieľom je skôr poskytnúť všeobecné informácie o niektorých znevýhodneniach a môže predstavovať užitočný nástroj pre subjekty v oblasti súdnictva na zabezpečenie účinnej účasti osôb so zdravotným znevýhodnením na konaní.

V každom jednotlivom prípade je potrebné vykonať analýzu a hodnotenie súvislostí, aby sa zvažilo, či sú v každom konkrétnom prípade potrebné osobitné, procesné alebo iné úpravy.

- **Získané poškodenie mozgu (ABI)**

Pojem získané poškodenie mozgu (ABI) sa vzťahuje na akékoľvek poškodenie mozgu, ku ktorému došlo po narodení. ABI môže byť spôsobené rôznymi okolnosťami (napr. nehodou, mozgovou príhodou, nádormi alebo poruchami, ako je Parkinsonova choroba). Získané poškodenie mozgu môže viesť k zmenám fyzických a zmyslových schopností alebo k zmenám v schopnosti myslieť a učiť sa (napr. strata pamäti, nedostatočná koncentrácia, ťažkosti s abstraktným myslením). Môže tiež spôsobiť zmeny v správaní a osobnosti (napr. nedostatok motivácie, zmeny nálad, pocit plochosti alebo depresie, impulzívne alebo nespútané správanie). V neposlednom rade môže ABI spôsobiť ťažkosti s komunikáciou (napr. pomalá alebo nezrozumiteľná reč, ťažkosti so sledovaním rozhovoru) a zdravotné ťažkosti (napr. epilepsia, záchvaty).⁸⁷

Na pomoc osobám s ABI, ktoré majú problémy s komunikáciou, by sa mali vykonať určité primerané úpravy. Príkladom týchto úprav je používanie technológií, používanie jasného a stručného jazyka, opakovanie niektorých údajov a pojmov a poskytnutie dodatočného času

⁸⁶ *CRPD*, Preambula, (e).

⁸⁷ Australian Disability Access Book, Kapitola 7.2.

na odpoveď.⁸⁸ Počas vypočúvania sú ďalšími užitočnými úpravami pravidelné prestávky, neskorší začiatok, skrátené dni a tiché prostredie.⁸⁹

- **Porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)**

Porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) je porucha charakterizovaná nepozornosťou, impulzívnosťou a hyperaktivitou, ktorá sa prejavuje od siedmich rokov a môže pokračovať aj v dospelosti. Táto porucha môže mať vplyv na súdne konanie, pretože osoba môže mať problém sústrediť sa a počúvať sudcu.⁹⁰

Z tohto dôvodu môžu primerané úpravy spočívať v tom, že sa inštrukcie alebo pokyny vydávajú po jednom, nevyžadujú sa príliš zložité údaje alebo termíny a zapisujú sa činnosti, ktoré je potrebné vykonať. Okrem toho môžu byť užitočné prestávky, zhrnutie aktuálnej fázy procesu alebo používanie krátkych viet. Napokon by sa týmto osobám malo umožniť, aby poskytli písomné odpovede na písomné otázky a aby sa vypočutie uskutočnilo v miestnosti s minimálnym vonkajším hlukom a obmedzeným rozptyľovaním.⁹¹

- **Porucha autistického spektra (ASC)**

Porucha autistického spektra (ASC) je celoživotná vývinová porucha, ktorá ovplyvňuje vzťahy a interakcie človeka s okolím a inými ľuďmi. ASC je spektrálny stav, takže ľudia ho môžu prežívať veľmi odlišným spôsobom. Napríklad nie všetky osoby s ASC majú určitý stupeň poruchy učenia. Osoby s ASC môžu mať oneskorené alebo narušené porozumenie a vyjadrovanie jazyka. Môžu mať aj ťažkosti s používaním a chápaním sociálneho kontextu jazyka a narušené sociálne zručnosti. Môžu napríklad interpretovať slová doslovne, vyhýbať sa očnému kontaktu alebo mať problémy s pochopením vlastných emócií alebo emócií iných ľudí. Niektoré osoby s ASC môžu mať aj opakované, rituálne alebo nezvyčajné správanie a môžu byť citlivé na zvuky, dotyk, svetlo alebo iné zmyslové vnemy.⁹²

V týchto prípadoch medzi primerané úpravy patrí používanie jasného, stručného a zrozumiteľného jazyka, pokojný tón hlasu, viac času na odpoveď a vyhýbanie sa sarkazmu, prílišným gestám alebo rozptýleniu. Otázky by mali byť presné a priame a sudca by mal začínať otázky menom osoby, aby sa predišlo nedorozumeniam. Taktiež treba poskytnúť dodatočný čas na spracovanie každej otázky a poskytnutie odpovede. Sudca by si mal dať pozor aj na to, aby vyhýbanie sa očnému kontaktu alebo iné správanie nepovažoval za nedostatok rešpektu.⁹³ Ďalšie možné úpravy sú jasné vysvetlenie procesných fáz, obeh

⁸⁸ Ibid. Kapitola 7.2.

⁸⁹ UK's Equal Bench Book, 388.

⁹⁰ Ibid. 392.

⁹¹ Ibid.392.

⁹² Australian Disability Access Book, Kapitola 7.3.

⁹³ Ibid. Kapitola 7.3.

písomných pokynov, harmonogramov a chronológií termínov, umožnenie pravidelných prestávok a trpezlivosť. Súdna sieň by mala byť tichá a so slabým osvetlením a osoba by mala mať možnosť vybrať si miesto na sedenie.⁹⁴

- **Slepota a poruchy zraku / slabé videnie**

Slepota je úplná alebo takmer úplná strata zraku, ktorá ovplyvňuje schopnosť človeka vidieť. Zatiaľ čo niektorí ľudia môžu vnímať svetlo, tieň a/alebo tvary, iní nevidia vôbec nič. Farebná slepota je neschopnosť rozlišovať farby. Niektoré osoby nerozlišujú medzi červenou a zelenou farbou, iné vidia všetko čierne, biele a sivé. Zrakové znevýhodnenie/slabé videnie je čiastočná strata zraku, ktorú nemožno korigovať okuliarmi.⁹⁵

Primerané úpravy zahŕňajú zabezpečenie dokumentov v prístupných formátoch (napr. v Braillovom písme), vyžadovanie všeobecnej podpory a poradenstva od pomocného personálu, ak je to potrebné, vykonanie potrebných materiálnych úprav v súdnej sieni, umožnenie prítomnosti pomocných osôb a zaručenie prístupu asistenčného psa. Osobám by sa tiež malo umožniť oboznámiť sa s prostredím a nemalo by sa od nich žiadať, aby si vybavovali informácie alebo udalosti na základe svojho zraku. A napokon, osvedčenými postupmi pre sudcov a právnikov je ohlásenie sa pred vystúpením a opýtanie sa obžalovaných na ich špecifické potreby.⁹⁶

- **Hluchota a strata sluchu**

Hluchota je úplná alebo takmer úplná neschopnosť počuť. Nepočujúci ľudia komunikujú rôznymi spôsobmi. Niektoré osoby z komunity nepočujúcich nepovažujú hluchotu za znevýhodnenie, ale považujú sa za skupinu kultúrnej a jazykovej menšiny.⁹⁷

Medzi možné primerané úpravy patrí zabezpečenie tlmočníka posunkovej reči, umožnenie prítomnosti podpornej osoby, postavenie sa tvárou k nepočujúcej osobe, udržiavanie očného kontaktu a poskytnutie potrebného času na odpoveď.⁹⁸ Medzi ďalšie možné osvedčené postupy patrí výber tichej miestnosti s dobrým osvetlením, umožnenie použitia indukčnej slučky alebo písanie informácií a pokynov. Keď sudca a ostatní odborníci na súde hovoria, nemali by kričať ani to preháňať s gestami rúk alebo mimikou, ale mali by hovoriť v ustálenom rytme, po každej vete urobiť malú prestávku, aby umožnili preklad, pozerať sa na nepočujúcu osobu a používať celé vety. Je dôležité si uvedomiť, že neexistuje univerzálny

⁹⁴ UK's Equal Access Bench Book, 398.

⁹⁵ Australian Disability Access Book, Kapitola 7.4.

⁹⁶ Ibid. Kapitola 7.4.

⁹⁷ Australian Disability Access Book, Kapitola 7.6.

⁹⁸ Ibid. Kapitola 7.6.

posunkový jazyk, ale existuje mnoho národných posunkových jazykov. Z tohto dôvodu je dôležité poznať jazyk, ktorým daná osoba hovorí.⁹⁹

- **Downov syndróm**

Downov syndróm je genetické ochorenie, ktorého výsledkom je jeden chromozóm navyše. Downov syndróm je charakterizovaný celým radom fyzických, zdravotných, charakteristických a vývojových následkov. Spoločnou charakteristikou Downovho syndrómu je určitý stupeň mentálneho znevýhodnenia.¹⁰⁰

Niektoré osoby s Downovým syndrómom môžu potrebovať komunikačné úpravy, ako je používanie komunikačných pomôcok alebo pomoc podpornej osoby.¹⁰¹

- **Dyslexia**

Dyslexia sa prejavuje ako ťažkosti s čítaním, písaním a pravopisom. Základnými problémami dyslexie sú rýchle spracovanie jazykových informácií a slabá krátkodobá a pracovná pamäť. V dospelosti sa mnohí ľudia vybavili dopingovými stratégiami, ktoré im umožňujú riešiť situácie, v ktorých majú ťažkosti. Niektoré osoby sa môžu v mnohých aspektoch svojho každodenného života spoliehať aj na technológie.¹⁰²

Vo všetkých fázach konania je možné vykonať rôzne primerané úpravy. Pred pojednávaním môžu po ústnom poučení nasledovať písomné pokyny a upozornenia. Pokyny sa poskytujú v zrozumiteľnom jazyku, prostredníctvom elektronických prostriedkov a v prípade písomných pokynov musí byť štýl formátovania jasný (napr. aspoň 12 veľkostí písma, veľké medzery, farebný papier). Počas vypočúvania môžu osoby s dyslexiou potrebovať pravidelné prestávky, jasné vysvetlenia, otázky po jednej otázke, čas na premyslenie informácií a možnosť klásť otázky a žiadať vysvetlivky. Vo všeobecnosti by sa od nich nemalo očakávať, že budú uvádzať veľmi presné údaje alebo že si budú všetko pamätať, a prípadné nedorozumenia by sa nemali považovať za vyháňanie sa a nedôslednosť.¹⁰³

- **Mentálne znevýhodnenie**

Mentálne znevýhodnenie je charakterizované výraznými obmedzeniami v mentálnom fungovaní a adaptívnom správaní. Existujú rôzne typy a stupne mentálneho znevýhodnenia. Osoby s mentálnym znevýhodnením môžu mať problémy s komunikáciou, interakciou s inými ľuďmi a samostatným životom. Osoby s mentálnym znevýhodnením potrebujú viac času na pochopenie hovorených a písaných informácií a môžu mať problémy s

⁹⁹ UK's Equal Treatment Bench Book, 421-424.

¹⁰⁰ Australian Disability Access Book, Kapitola 7.9.

¹⁰¹ Ibid. Kapitola 7.9.

¹⁰² UK's Equal Treatment Bench Book, 409-410.

¹⁰³ Ibid. 411-412.

porozumením pokynov alebo abstraktných pojmov. Môžu mať aj problémy súvisiace s udržaním pozornosti a pamäťou a ľahko sa unavia.¹⁰⁴

- **Poruchy učenia**

Porucha učenia je celoživotný stav získaný pred narodením, počas neho alebo krátko po ňom, ktorý ovplyvňuje intelektuálny vývoj. Nemala by sa zamieňať so „špecifickými poruchami učenia“, ako je napríklad dyslexia. Poruchy učenia môžu byť ľahké, stredne ťažké alebo ťažké. Ľudia s poruchou učenia majú ťažkosti s pochopením a zapamätaním si nových alebo zložitých informácií, s osvojením si nových zručností a so zovšeobecnením akéhokoľvek učiva na iné situácie. Niektoré osoby nie sú schopné čítať alebo majú problémy s rečou a niektorí jedinci môžu mať problémy aj s plnením každodenných úloh.¹⁰⁵

V prípade obžalovaných s poruchami učenia existuje široká škála možných primeraných úprav. Počas pojednávania môžu byť vykonané úpravy vrátane návštevy súdu pred začiatkom pojednávania, živých odkazov alebo obrazoviek, častých prestávok, použitia sprostredkovateľa, zrozumiteľného jazyka, komunikačných pomôcok a ďalších vysvetlení o kontexte a postupe. Aj pri hodnotení dôkazov by sa mala zohľadniť porucha učenia danej osoby. Ďalším osvedčeným postupom je používanie jazyka Makaton a prítomnosť tlmočníka, ktorý ho ovláda. Makaton je jazykový program, ktorý umožňuje osobám s poruchami komunikácie samostatne sa vyjadrovať.¹⁰⁶

- **Duševné zdravotné znevýhodnenie**

Duševné znevýhodnenie môže zahŕňať poruchy nálady (napr. depresiu, popôrodnú depresiu, bipolárnu poruchu), úzkostné poruchy (napr. fóbie, záchvaty paniky, sociálnu a všeobecnú úzkosť, obsedantno-kompulzívne poruchy) a psychotické poruchy (napr. schizofréniu, niektoré formy bipolárnej poruchy). Poruchy duševného zdravia môžu ovplyvňovať spôsob myslenia, cítenia a interakcie.¹⁰⁷

Je dôležité nestigmatizovať problémy duševného zdravia a uvedomiť si, že môžu byť len epizodické. Možné úpravy môžu byť rôzne a závisia od konkrétneho problému a od toho, čo ho spúšťa. Príkladmi možných úprav sú umožnenie pravidelných prestávok, obmedzenie počtu osôb v súdnej sieni, umožnenie odročenia zo zdravotných dôvodov, umožnenie videospojenia, stanovenie konkrétnejších pravidiel pre krízový výsluch, poskytnutie dodatočného času na odpovede a v prípade potreby poskytnutie uistenia.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Ibid. 427.

¹⁰⁵ Ibid. 429.

¹⁰⁶ Ibid. 430-432.

¹⁰⁷ Australian Disability Access Book, Kapitola 7.11.

¹⁰⁸ UK's Equal Treatment Bench Book, 434-435.

C. Kontrolný zoznam pre pracovníkov trestného súdnictva pracujúcich s obvinenými s mentálnym a psychosociálnym znevýhodnením v trestnom konaní

Právo obvineného na spravodlivý proces na rovnakom základe s ostatnými musí byť rešpektované od prvého kontaktu s príslušníkmi orgánov činných v trestnom konaní a počas celého procesu prostredníctvom prístupu k procesným úpravám. Tak ako niektoré skupiny, napríklad mladiství do 18 rokov, už využívajú procesné úpravy de iure aj de facto, aby sa zabezpečila ich rovnaká účasť na trestnom konaní, aj osoby so zdravotným znevýhodnením si vyžadujú podobné opatrenia.

Posúdenie potrebných úprav

- Má obvinený / osoba nejaké zdravotné znevýhodnenie? Ak áno, aké opatrenia a úpravy sú potrebné? Tieto podporné opatrenia by sa mali určiť pred začatím konania a mali by byť primerané rodu a veku (pozri 4.2.1 Individuálne posúdenie).
- Bol obžalovaný / osoba so zdravotným znevýhodnením kontaktovaný/á čo najskôr s cieľom zistiť jeho/jej potreby a informovať ho/ju o práve aktívne využívať procesné úpravy počas celého konania? (Pozri bod 4.4. Právo na informácie a komunikáciu v prístupných formátoch).

Podporné osoby

- Bola osoba so zdravotným znevýhodnením informovaná o práve na pomoc podpornej / dôvernej osoby, ktorú si môže slobodne vybrať? (Pozri 4.2.2 Poskytovanie procesných úprav)
- Bola podporná osoba informovaná o konaní proti obžalovanému so zdravotným znevýhodnením a bol jej umožnený priamy kontakt medzi nimi?

Zváženie jazykovej a komunikačnej pomoci

- Je jazyk používaný na komunikáciu s obžalovaným so zdravotným znevýhodnením jednoduchý a zrozumiteľný?
- Bol obžalovanému so zdravotným znevýhodnením bezplatne k dispozícii sprostredkovateľ / facilitátor (vrátane tretej strany), ktorý by mu pomáhal pri komunikácii počas celého konania? (Pozri bod 4.2.2. Poskytovanie procesných úprav)
- Bola obžalovanému so zdravotným znevýhodnením položená otázka, či počuje, na čo sa ho pýtajú alebo o čom sa diskutuje, a to aj v súdnej sieni?

- Je tempo reči primerané, aby obvinený plne porozumel tomu, čo sa mu oznamuje? Bola osobe položená otázka, či potrebuje prestávky alebo kratšie sedenia? (Pozri 4.2.2. Poskytovanie procesných úprav)
- Boli obžalovaný so zdravotným znevýhodnením a podporná osoba pred začatím konania požiadaní o informácie o svojich komunikačných metódach a prípadných úpravách?
- Bola sprístupnená príslušná asistenčná technológia, komunikačná podpora (vrátane tlmočníkov tretích strán) a komunikačné nástroje na podporu obžalovaných so zdravotným znevýhodnenia vo všetkých fázach konania, ktoré sú potrebné na ich plnohodnotnú účasť? (Pozri bod 4.4.2. Právo na tlmočenie a preklad)

Zváženie prístupu k informáciám

- Boli informácie (napríklad dokumenty a formuláre) dostupné v príslušných prístupných formátoch? Môže to zahŕňať ľahko čitateľné texty, Braillovo písmo, väčšie fonty a zvukové záznamy (pozri 4.4.2. Právo na tlmočenie a preklad).
- Boli dokumenty poskytnuté pred vypočutím včas (a v príslušnom prístupnom formáte), aby bol dostatok času na prečítanie a spracovanie materiálov?

Zváženie fyzického prístupu

- Je miesto konania prístupné pre osoby na invalidnom vozíku alebo s inou pomôckou na pohyb? Zvážili sa adaptačné opatrenia na minimalizáciu zastrašovania, najmä v súdnych sieňach, ako napríklad odstránenie formálneho oblečenia, ako sú parochne alebo plášte, a ponúknutie pohodlných predmetov pre osoby so zdravotným znevýhodnením? (Pozri 4.6. Právo byť prítomný na súdnom konaní a právo na prezumpciu neviny)
- Používa osoba asistenčného / podporného psa alebo iné asistenčné / podporné zviera¹⁰⁹? Ak áno, kedy bude mať súd prestávku, aby umožnil prestávky na vodu a toaletu? Je k dispozícii miska s vodou?

¹⁰⁹ Podľa Príručky o prístupe osôb so zdravotným znevýhodnením (Disability Access Bench Book of the Judicial College of Victoria, Austrália) je asistenčné zviera také zviera, ktoré je vycvičené na vykonávanie úloh alebo funkcií, ktoré pomáhajú osobe so zdravotným znevýhodnením zmierniť následky tohto znevýhodnenia. Patria sem zvieratá vycvičené na zdvíhanie vecí pre osoby s pohybovým znevýhodnením, zvieratá vycvičené na pomoc osobám, ktoré majú záchvaty, alebo na poskytovanie pohodlia zraniteľným svedkom pri čakaní na súd alebo pri poskytovaní svedectva zo vzdialeného zariadenia pre svedkov. Táto prax sa v súčasnosti využíva aj v USA a Spojenom kráľovstve.

Právna pomoc

- Bol obvinený informovaný o svojom práve na advokáta a o práve na bezplatnú právnu pomoc?
- Bol osobe ponúknutý prístup k advokátovi alebo bezplatná právna pomoc od prvého kontaktu so súdnymi orgánmi a počas celého konania? (Pozri bod 4.5.2. Posúdenie informácií o práve na právnu pomoc)
- Boli advokátovi poskytnuté procesné úpravy, ako sú tlmočníci, asistenčné technológie, sprostredkovatelia / facilitátori alebo iné, na zabezpečenie účinnej komunikácie medzi ním a obžalovaným so zdravotným znevýhodnením počas celého konania?

Účast na súdnom konaní

- Boli pri zvažovaní účasti na súdnom konaní na diaľku alebo osobne uprednostnené želania a preferencie danej osoby?
 - V prípade pojednávania na diaľku bolo zabezpečené, aby obžalovaní so zdravotným znevýhodnením mali rovnaký prístup ku všetkým požadovaným procesným úpravám ako pri osobnom pojednávaní (pozri bod 4.6. Právo byť prítomný na súdnom konaní a právo na prezumpciu nevinu)
-

D. Kontakty

Nasledujúce organizácie poskytujú mnohé zo svojich služieb *pro bono*, čo je veľmi prospešné pre ľudí so zdravotným znevýhodnením a ich rodiny, ktorí môžu potrebovať právnu a sociálnu podporu bez finančných nákladov.

- **Slovenský zväz telesne postihnutých** poskytuje pomoc ľuďom s telesným znevýhodnením v oblasti sociálnej podpory, právneho poradenstva, vzdelávania a integrácie do spoločnosti.

Webová stránka: <https://www.sztp.sk>

- **Asociácia na ochranu práv pacientov SR** sa zameriava na ochranu práv pacientov vrátane osôb so zdravotným znevýhodnením. Poskytuje právne poradenstvo, podporu pri riešení sťažností a konfliktov.

Webová stránka: <https://www.aopp.sk>

- **Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska** poskytuje služby nevidiacim a slabozrakým osobám vrátane sociálneho poradenstva, pomoci pri hľadaní zamestnania, vzdelávacích kurzov a technickej podpory.

Webová stránka: <https://unss.sk>

- **Slovenská humanitná rada** združuje niekoľko organizácií, ktoré poskytujú pomoc, služby, starostlivosť, poradenstvo a organizujú rôzne aktivity v prospech sociálne znevýhodnených a hendikepovaných ľudí.

Webová stránka: <https://shr.sk>

- **Slovenské fórum osôb so zdravotným postihnutím** združuje organizácie osôb s rôznymi druhmi znevýhodnenia: osoby s mentálnym, psychickým, sluchovým, telesným, zrakovým znevýhodnením, chronickými ochoreniami a osoby s inými druhmi znevýhodnenia. Zameriava sa na obhajobu práv a záujmov občanov so zdravotným znevýhodnením na národnej úrovni. Poskytuje právne a sociálne poradenstvo.

Webová stránka: <https://sfozp.sk>

- **Liga za duševné zdravie** sa zameriava na podporu a pomoc ľuďom s duševnými poruchami. Poskytuje psychologické poradenstvo, právne služby, vzdelávacie programy a osvetové kampane.

Webová stránka: <https://www.dusevnezdravie.sk>

E. Ďalšie informácie

1. **Austrálska príručka o zdravotnom znevýhodnení** ponúka užitočné informácie o druhoch všeobecných úprav, ktoré môžu byť potrebné pre osoby s rôznymi druhmi zdravotného znevýhodnenia, ktoré môžu byť užitočné najmä vtedy, keď sú potrebné úpravy pre osoby s viacerými druhmi zdravotného znevýhodnenia.

<https://www.judicialcollege.vic.edu.au/eManuals/DABB/index.htm#59310.htm>

2. **Medzinárodné zásady a usmernenia o prístupe k spravodlivosti pre osoby so zdravotným znevýhodnením** sú nástrojom určeným na pomoc krajinám pri vytváraní a realizácii justičných systémov, ktoré zabezpečujú rovnaký prístup pre osoby so zdravotným znevýhodnením a sú v súlade s globálnymi normami v oblasti ľudských práv. Usmernenia boli vypracované na základe konzultácií s odborníkmi na práva osôb so zdravotným znevýhodnením, organizáciami osôb so zdravotným znevýhodnením, vládami, akademickými a odbornými pracovníkmi.

<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-disability/international-principles-and-guidelines-access-justice-persons-disabilities>

3. Cieľom **príručky o rovnakom zaobchádzaní v Spojenom kráľovstve** je zvýšiť povedomie a pochopenie rôznych situácií ľudí, ktorí vystupujú pred súdmi a tribunálmi. Pomáha umožniť účinnú komunikáciu a navrhuje kroky, ktoré by mali zvýšiť účasť všetkých strán.

<https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/diversity/equal-treatment-bench-book/>

4. **Inkluzívne jazykové usmernenia OSN pre osoby so zdravotným znevýhodnením** poskytujú odporúčania na zabezpečenie inkluzívnej komunikácie. Tieto usmernenia sú v súlade s Dohovorom OSN o právach osôb so zdravotným znevýhodnením a ďalšími autoritatívnymi dokumentmi a ponúkajú praktické rady pre dôsledné a rešpektujúce používanie jazyka. Zdôrazňujú význam boja proti ableizmu a oslavy rozmanitosti prostredníctvom jazyka, ktorý rešpektuje práva a dôstojnosť všetkých jednotlivcov.

<https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf>

5. **Medzinárodnoprávna ochrana osôb so zdravotným postihnutím** od Jána Sváka je vedecká publikácia v slovenskom jazyku, ktorá sa zaoberá medzinárodnoprávnou ochranou osôb so zdravotným znevýhodnením.

<https://www.komisarprezdravotnepostihnutych.sk/getmedia/e4e94b03-06c0-4f74-8707-58dbd1daf9cb/Medzinarodnopravna-ochrana-osob-so-zdravotnym->

postihnutim.aspx?disposition=preview&ReturnUrl=%2fZverejnovanie%3flibrary%3dPublikacie

6. **Vaše práva v Európskej únii** je brožúra v slovenčine, ktorá vám pomôže pochopiť, ako funguje EÚ, porozumieť histórii a vývoju práv ľudí so zdravotným znevýhodnením v EÚ a oboznámiť sa s právami, ktoré majú ľudia so zdravotným znevýhodnením podľa právnych predpisov EÚ. Obsahuje zoznam agentúr, na ktoré sa možno obrátiť v prípade porušenia práv alebo v prípade potreby ďalších informácií. Na záver sú objasnené aj výzvy, ktorým ľudia so zdravotným znevýhodnením naďalej čelia.

<https://sfozp.sk/wp-content/uploads/2024/02/vase-prava-v-europskej-unii.docx>

7. International Commission of Jurists, [Model Disability Benchbook on the Rights of Persons with Disabilities in Criminal Proceedings](#), 2024
8. Validity Foundation, [Fair Trial Denied: Defendants with Disabilities Face Inaccessible Justice in the EU](#), 2024.